

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi havilap

2016. június – XV. évfolyam 6. szám

Ára: 560 Ft

*Nincs lágyabb, mint a víz,
mégis a köveket kivájja:
nincs külön nála.*

Lao-ce: Az út és erény könyve,
részlet

Fekete
szarkofág
Kósa Csaba írása

2

Rónay Lászlóról
mogyoróhéjban
Cs. Varga István dolgozata

4

A Messiás
Szilason
*Nagy Zoltán Mihály
novellája*

9

Egy kisebbségi
mindenes...
*Beszélgetés
Dalmay Árpáddal*

11

Gulág voltunk
mostanáig...
*Beszélgetés
Szalkai Zoltánnal*

13

Késhal
Csernák Árpád novellája

17

Lak, lyuk, lik...
Czakó Gábor tanulmánya

23

gróf Bethlen István szobra
Gera Katalin alkotása (Nagykanizsa)
Fotó: Csernák Bálint

KÓSA CSABA

Fekete szarkofág

Erdély is ide van temetve, a Fiumei úti temetőbe, a Nemzeti Sírkertbe. A legnagyobbjaink mellé.

Néhány esztendeje találtam rá a márványtömbre. Úgy feküdt ott, mint egy nagy, kocka alakú koporsó, amelyet elfeledtek leereszteni a sírgödörbe. Nem jártam még azon a részén a temetőnek, véletlenül bukkantam rá, írók, költők nyugalhelyétől kissé elbolyongva.

A sírkert kevésbé gondozott, félreeső részén komorodik a fekete szarkofág. Mintha óriások ejtették volna oda, belé zárva a kőbe mindazt, amit a márványba vésett egyetlen szó jelent: „ERDÉLY”.

Évszám nincs a név alatt, anélkül is tudjuk, hogy mi történt 1920. június negyedikén Párizs mellett, Trianonban. Kimondták az ítéletet. Meghalt Erdély, meghalt az ezeréves ország, amelyért elesett Zrínyi Miklós, Dugovics Titusz, Balassi Bálint, Petőfi Sándor. Amelyért Rodostóba bujdosott Rákóczi Ferenc, örökös száműzetésbe Kossuth Lajos, bitóra, sortűz elé vitték Damjanich Jánost és tábornoktársait.

*Esztergomnál végződik
a magyar határ,
mint a török hódoltság idején...*

Milyen sorsszerű, hogy néhány esztendeje éppen akkor találtam rá erre a kőkoporsóra, amikor Móricz Zsigmondhoz és Babits Mihályhoz mentem. Babitshoz, Kosztolányi Dezsőhöz, Krúdy Gyulához, Karinthy Frigyeshez.

Milyen sorsszerű, hogy éppen itt alszanak ők, a fekete márványtömb szomszédságában, ők, akik ama temetést átérték! Akik soha, egy pillanatra nem feledték, hogy ki a nagy Halott.

Másfél évtizeddel Trianon után Móricz Zsigmond – a Bethlen Gábor-i Tündérkertig visszaálmódva a históriát – a magyar irodalom legnagyobb történelmi regényével, az Erdély trilógiával vigasztalja a magyarokat. De már 1920-ban a *Kesergő* című – ma már alig-alig ismert – versében elzokogja:

*Balkarom keletre, jobbkarom nyugatra,
Szegény fáradt lábaim déli sárban áznak,
Megtörtetett bús fejem az északi kopáron:
Földre terítettem, gázoljatok rajtam!...
Balkarom lenyesve, szívem fölött jár a kés,
Jobbkarom lekötve, mezőimre dül a vész...*

Friss sebével Kosztolányi Dezső Európa írástudóihoz fordul:

*Ti messze költők, akik távol innen
emelkedtek az Isten szívéhez,
mi földön ülünk már s szavak hamuját
kapargatjuk és fölzokogva kérjük,
Mi lesz, mi lesz?*

Karinthy Frigyes – szemérmesen – a fiához intézi a vallo-mását:

„Édes kicsi fiam... Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a kezét és lábát, sokáig érzi még sajogni az ujjakat, amik nincsenek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár és ezt: Erdély és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam.”

„Lánkra vert nemzet! – jajdul fel a Magyarország című napilapban közölt tárcájában Krúdy Gyula – Esztergomnál végződik a magyar határ, mint a török hódoltság idején...”

A szerződés magyar aláírói Benárd Ágost küldöttségvezető és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ, államtitkár.

És megzendül Babits Mihály *Csonka Magyarország* című verse:

*Ti eldobtátok a trombitát
de a trombita zeng tovább,
zeng, nem a ti kezetekben,
hanem a vízben, a hegyekben,
Erdélyben, felvidéken,
Az égen,
S bennem!*

Móricz Zsigmond, Kosztolányi, Krúdy, Karinthy csontjai ott porladnak Babits Mihály csontjai közelében. Az Erdély

feliratú fekete márványkoporsó alatt pedig az elveszített Tündérvár porlad. Június negyedikén, a trianoni ítélet kilencvenhatodik évfordulóján vajon hányan találnak ide? Hányan hoznak virágot, koszorút?

Megállnak-e itt fiaink, leányaink, elrévedve: miként és miért végezték ki 1920-ban Magyarországot? Szemrebbenés nélkül, az ezeréves, keresztény, európai országot – állítólagos európaiak?

És az a trombita vajon zeng-e még?

A vizekben, a hegyekben, Erdélyben, Felvidéken, az egekben – de mindenekelőtt bennünk?

Bennünk, legbévül?

Kapui Ágota versei

Variációk határookra

Szétszaggatott ország fájdalma lüktet szívem helyén – tenyéryni kis haza
És elfordítom halkán a fejem
ha magyart üldöz csahos indulattal
új prófétáknak kétarcú hada
Ha anyanyelvem keresztre feszítik
És használatát törvény tiltja meg
A vasszög ízet ott érzem a számban
– Keserűségem szégyen pirulában –
Könnyel kevert rít szavakat nyelek

Őrizzük halkán a múltunk
mint mélybe zárt titkát a föld
Lelkünkben határok laknak
s mi kúszunk a tabuk között
Párolog szánkából a szó
és pánikot izzad a kéz
Ne próbálj igazat szólni
mert azonnal büntet az ész
Az önkontroll úgy feszül benned
mint drótban az áram, ha félsz
Maradj csak szótlán e földön
de örökkön ugrásra kész

Jó volna már letenni minden terhet
A homlokom redőző gondokat
Jó volna már kiülni csendben
A szülőföld széles tornácára
Hegyek boltívei alá
És onnan nézni a szorgoskodó világot
A civakodó politikát
A tülekedő civilizációt
A felnövekvő dudva-nemzedéket.

Jó volna élni süketen és némán
A boldogság kulcsát csörgetve
Aranykarikán
Emberként az embertelenségben
Magyarként ott
Ahol már lassan csak a holtak
Beszélnek hozzám
A szeretet ősi nyelvében.

Valahol

Mint baljós tornyokból az élet
mint hidak szédületéből a sors
mint a kocka vesztese
mint a szerelem megunt
rongya
mint az összedőlt kártyavár
mint a kifosztott becsület
és a megalázott gőg
mint a meddővé tett anyaság
mint igazság a csendőrcsizmák alatt:
széttépett lelkű ország
egy tárgyalóasztal szégyenében
ahol megállt a levegő
és mint pont a mondat végén
egyszerre koppantak a tollak –
egy nemzet becsukta szemét
ugrásra készen
a megsemmisülés
ingatag
küszöbén.

Veszély

Felszáll a por és arcodra telepszik
Ujjaid közt homokszemek peregnek
Kavics reccsen a lépteid alatt
Odagurítod halkán egy gyereknek
És rugdossátok hegyről lefelé
Lábak feszülnek, izmok küzdenek
És elindul a lejtőn, legurul,
S a kavicsból lesz örült görgeteg
És könnyörtelen zúdul most alá
Omló viharban száguldó harag
Moraja messzi, mint az ágyúszó

És elnémulnak mind a madarak...

CS. VARGA ISTVÁN

Rónay Lászlóról mogyoróhéjban

Lapszéli jegyzetek

Rónay László Tanár Úr irodalomtudós egyetemi tanár, szerkesztő és kritikus, igen gazdag ember, ha a gazdagságot a megismerés, megértés örömeivel, a szellemi-lelki élmények bőségével mérjük. Etikumot és minőségeszményt képviselő, keresztény szellemiségű értelmiségi létbe született bele. Szüleitől hittel, kereszténységgel felvértezett tudást, életszemléletet kapott. Családjukban egyházi emberek és írók sokasága vendégeskedett. Keresztapja, Thurzó Gábor is író volt, akiről könyvet is írt. Valló és vállaló lélek. Nem rejti véka alá, kiben és miben hisz, saját példájával tanít korrektségre, a jó ügy melletti kiállásra.

Életkora a nyolcadik évtizedhíd végéhez, a nyolcvanhoz közelít. Évei számánál csak a nevével jegyzett könyvek száma nagyobb. (Teljesítményét díjai, elismerései csak féldalasan mutatják.) Mindig szeretettel vall arról, hogy gyermekkorában a legnagyobb szellemi-lelki hatást a budai ferencesek gyakorolták rá. A piaristákra, gimnáziumi éveire, máig hálaadó szeretettel emlékezik. Hangsúlyozza: szigorú következetességük léleknevelő szeretettel, világképet adó módszerekkel párosult.

1956-ban, elsőéves egyetemistaként, jeles személyiségekkel együtt vonult a Bem-szoborhoz, majd a Parlament elé. 1956–1962 között az ELTE BTK magyar-latin szakos hallgatója. A tanári munka igazi hivatást jelentett és jelent az életében. Iseri az olvasás örömét, sőt a gyönyörűségét is, de tudja, hogy

jogos szakmai igény a művek értelmezése. Nagy hangmezgyűjtő, zenerajongó... Rónay Györgynek, a költő, író, műfordító, Babits-léptékű szerkesztő hagyatékának, vagyis édesapja irodalmi örökségének gondozója és kiadója. 1962–1970 között Bicskén, nagylétszámú romaosztályokban volt általános iskolai oktató.

1964-től élete párja dr. Lukács Judit főorvos asszony, a gondoskodó hitvesi szeretet megtestesítője. Három gyermekük van, a két lányuk tanár: Ágnes (1966), Krisztina (1968); fiuk, Rónay Tamás (1972) újságíró. Unokáiról három könyvet publikált, nagyapói örömmel dedikált... (Iránymutató és inspiráló olvasmányélményem: az *Unokáim* (2002), *Növekvő unokáim* (2005), *Kalandozások unokáimmal* (2006).

1970–1973 között a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratári és tudományos osztályának munkatársa, majd főmunkatársa. 1973–1991 között – elsősorban Bodnár György érdeméből – az Irodalomtörténeti Intézet XX. századi osztályának tudományos főmunkatársa, tanácsadója. Erről az időszakáról, a magyar kulturális élet egyik fellegvárában triumfáló állapotokról írja: „*Megállás nélkül írtuk és javítottuk a »Sóskának« becézett irodalomtörténet fejezeteit, s e ténykedésünk lektoraink és a kultúrpolitika irányítójának jóvoltából soha véget nem érő kínlódnak látszott. A tömérdék írás és újírás reménytelenségéért kárpótolnak a baráti eszmecserék és találkozások, amelyeket máig rendszeresen folytatunk, dacolva az idő múlásával és a politika ellentéteket szító befolyásolásaival.*”

1991–1998 között az *Új Ember* főszerkesztője, 1991–2007 között az ELTE egyetemi tanára, nyugdíjba vonulását követően emeritus professora, aki mindmáig tanít, lakásának könyvtárszobájában tart diákjainak élvezetes, méltán népszerű szemináriumokat. Egyik emlékezésében arról vallott, hogy „*A fiatalok körében és az irodalom térfogatában menedéket találunk. Ide nem ér el a világ gyűlölsége, itt nem érnek olyan csalódások, amilyenek engem (is) értek 1990 után, amikor megtanultuk, milyen is valójában a haszonszerzésre és pénzre orientált világ, amely szép lassan megszűnteti a legfontosabb értékek becsületét.*”

Rónay László Tanár Úr (*Mark my Professor*) tanítványai igaz embernek, az utolsó humanisták egyikének látják, aki érti és szereti az irodalmat, ők pedig csillogó szemmel hallgatják a Tanár Úr előadásait. Élményből lett kedves emlékek az anekdotázós, pihenős órák a tanár úr lakásán. Szinte partatlan beszélgetés, nincsen tematika, van kötelező olvasmány, de nincs számonkérés. Miért vedd fel mégis az órát? – Itt az ideje, hogy vége legyen a száraz, „csak a szöveg számít” – alapú analíziseknek. Ez az ember szinte ismerte, vagy közvetve

Rónay László

ismerte azokat, akiről beszél! Tersánszkyval borozott kamaszkorában!) Irodalmár akarsz lenni? – Nézd meg, milyen egy irodalmár, aki mögött egy sikeres pálya van, milyen az otthona, milyen ember? Egy arany szívű Tanár! Hatalmas tudással rendelkezik, amit igyekeznek nekünk a legérdekesebb, legeretethebb módon átadni. Mindenkinek csak ajánlani tudom, aki kikapcsolódással egybekötve szeretne tágabb betekintést kapni az irodalomba.

Kosztolányi életművét, az ezüstkor íróinak-költőinek örökségét akkor kutatta, amikor a hatalom felettségre ítélte a nemzedék alkotóit. Márairól akkor publikált monográfiát, amikor az író a tiltott kategóriából még alig jutott át a megtűrtbe. Az eltelt idő távlatában ma már világosan látható: Rónay László Kosztolányi Dezsőről és Márairól szóló monográfiája kivételes irodalomtörténeti jelentősége miatt fokozott figyelmet érdemel.

Apja nemzedékéből szinte mindenkit ismert, még Márai Sándorral is találkozott 1948-ban, amikor fel nem foghatta még, mit jelentett az édesapjához idézett mondat: „Gyurka, én elmegyek.” Talán a jóvátétel kötelme is vezette, amikor elhatározta, hogy könyvet ír Márai életművéről, ami akkoriban nem volt szokásban. Azóta sokszor írt róla, s amikor az író San Diegóból elküldte neki egyik könyvét dedikálva, némi büszkeséggel úgy érezhette, hogy az értelmiségi hivatásra, erkölcsi felelősségre olyan érzékeny író befogadta a céhbe.

Béládi Miklóssal, Pomogáts Bélával együtt – az Irodalomtudományi Intézetben, a Bodnár György által vezetett XX. századi osztályon –, már akkor készített hiánypótló munkákat a határainkon túli és a nyugati magyar irodalomról, amikor még civil kurázsira nagy szükség volt, mert Hegyeshalomnál a vámosok még tiltott könyvek után kurkásztak. Ehhez az időszakhoz kapcsolódó társszerzős munkái: *A nyugati magyar irodalom 1945 után* (szerkesztette Béládi Miklóssal és Pomogáts Bélával, (1986); *A magyar irodalom története 1945–1975 II–III.* (szerkesztette Béládi Miklóssal (1986–1990).

Művei, szerkesztő, forrásszöveg-szerkesztő eredményeinek – a káprázatos bőség miatt – csak lexikonszerű, vázlatos felsorolása lehetséges. *Az Ezüstkor nemzedéke* (tanulmány, 1967); *Thurzó Gábor* (kismonográfia, 1974); *Hűség sáfárok* (tanulmány, 1975); *Kosztolányi Dezső* (kismonográfia, 1977); *Devecseri Gábor alkotásai és vallomásai tükrében* (1979); *Rónay György: Széru* (összeállította, 1981); *Szabálytalan arcképek* (tanulmány, 1982); *Képes Géza* (kismonográfia, 1983); *Tersánszky Józsi Jenő* (kismonográfia, 1983); *Innen és túl. Versek az Istenkereső emberről* (antológia, szerkesztette Lukács Lászlóval, 1984); *Dsida Jenő: Út a Kálváriára. Válogatott versek és prózai írások* (szerkesztette Csizsér Alajossal és Pomogáts Bélával, 1985); *Ki volt ez a varázsló? Kosztolányi Dezső a vallomások és emlékezések tükrében* (1985).

Külön ki kell emelni az *Öröktűz – Elbeszélések az Istenkereső emberről* című antológiát, amelyet Lukács Lászlóval és Pomogáts Bélával együtt szerkesztett (1986); *Rónay György: A vándor érkezése. Virág a fészület tövében* (versek, cikkek, 1986); *Két dióhéj. Nyugat-európai és tengerentúli magyar prózáírók* (válogatta, szerkesztette Berkes Erzsébettel (1987); *Tudják-e, ki vagyok? Tersánszky Józsi Jenő* (1988); *Sík Sándor: Válogatott költemények* (válogatta, 1989); *Társunk az irodalom* (válogatott prózai írások, 1990); *Márai Sándor* (monográfia, 1990); *Erkölc és irodalom. A magyar irodalom rövid története* (1993); *Sík Sándor: A magam módján. Válogatott költemények* (összeállította, 1996); *Mítosz és emlékezet. Esszék és tanulmányok századunk magyar irodalmából* (tanulmányok, 1997).

Az *Új Ember* főszerkesztőjeként alaposan megismerte a XX. század magyar spirituális irodalmát, megírta a történetét. Két fontos alakjáról, Sík Sándorról – egyik legfőbb példaképéről, a múlt század egyik legjelentősebb szellemi-lelki nagyságáról. A hányatott sorsú, a költői népszerűség magaslatai után az emberi, szerzetesi sors mélységeit megjárt Mécs Lászlóról is könyvet publikált: *Mécs László* (monográfia, 1997); *Sík Sándor* (monográfia, 2000); *Isten nem halt meg* (2002); *Lélek és szó* (2004); *Földindulás előtt* (2007); *Leletmentés. Katolikus költők a huszadik században* (2008) (...)

Rónay László írói neve egyik eszményképét, Sík Sándort idézi: Siki Géza. *Hajrá, Felhegy!* címen ifjúsági regényt is publikált (1983–1984); Zeneszeretete legendás, amint apjától örökölt futballjáték iránti szeretetét is számtalan írása bizonyítja: *Fradi-szívrrel hegyen-völgyben* (2008).

...tanítványai igaz embernek,
az utolsó humanisták egyikének látják,
aki érti és szereti az irodalmat...

Szemléletét, értékvilágát, kutatásainak aszúörömét jelentő gondolatai között érdemes szemlézgetni. *A szavak szárnyán az ég felé. A modern katolikus irodalomszemlélet kezdetei* (2012). A bevezetőben hangsúlyozza: azt a folyamatot követi nyomon, értékeli, ahogy „a katolikus irodalomszemlélet meghaladta XIX. századi elképzeléseit, és megvalósította az egyetemesség egyfajta ideálját. A folyamat lelkeségi síkon, Prohászka Ottokár fellépése után indult meg, aki működésével a szó szoros értelmében áttelekesítette a katolikus hitéletet és létszemléletet, amelynek az irodalomszemlélet és kultúrafelfogás is része. A katolikus irodalomértelmezés nagykorúsodása vele kezdődik. Az irodalomban az ő nyomán és hatása alatt Sík Sándor és Kállay Miklós nagyjából közös ideálokat követve vetettek számot a katolikus irodalom problémáival. Mindketten felismerték, hogy az irodalmi modernség – jóllehet erkölcsi vonatkozásokban vitathatónak érezték képviselését – Adyval és a Nyugattal kezdődött, nagyjából párhuzamosan a hasonló világirodalmi irányzatok megjelenésével.”

Kiemelt egyháztörténeti vonatkozású, egyfajta szemelvénygyűjtemény az *Egyenes gerinccel*. A magyar katolicizmus Triantól a világválságig. (Antall József szerkesztő, 2012); Rónay ebben döntően a korabeli katolikus sajtó – mára már nehezen hozzáférhető – anyagát teszi közzé, miközben a szerzői főszöveg kiváló történeti áttekintést-értékelést nyújt a tárgyalt korszakról, kitér Prohászka Ottokár és Serédi Jusztinián magyar kultúrában betöltött kivételes jelentőségű szerepére is. Fejezetcímei is beszédesek: az előszó után az *Ocsúdás a pusztulás után*; *Kísérletek a hit és remény erősítésére*; *Roma aeterna*; *Prohászka Ottokár halála és öröksége*; *1928: virágzó esztendő*; *A világválság felé*. Elemzéseiben az esztétikai szempontokon túl mindig teret kapnak az erkölcs kérdései is, és akinél a keresztény ihletésű, illetve a katolikus irodalomnak aligha van szakavatottabb értője és terjesztője.

Rendkívül tanulságos, remekül szerkesztett, elmélyült életvallomást tartalmaz a *Hit, tanítás, irodalom* című kötet, amelyben Rónay Lászlóval Bucsic Katalin beszélget. (Miért hiszek? sorozat LXXXVI. kötet, Kairosz Kiadó.) A beszélgetést az egyik kedves tanítványa készítette, aki megvallja: „Megtisztelő számomra, hogy én kérdezhettem!” Erre azt válaszolja, hogy „Én boldog vagyok, mert az emberhez mindig a tanítványai állnak legközelebb”.

A kérdező Bucsics Katalin nem alkalmi riporter, hanem kelő stúdiókkal rendelkezik a megkérdezett életművéről, sőt, néha annál is többről, a személyiség benső dolgairól is sokat tud. A beszélgetésben Rónay László részben a kérdésekre felelve, részben az élettörténet kapcsán többször is hangsúlyozza a vallásosságát, istenhitét, az élet, hit, irodalom hármasságát. Az első kérdésre válaszolva ezt mondja: „Számomra a hit abban áll, hogy az ember úgy gondolja, van valami rendeltetése, amit teljesítenie kell”.

Sebek áztatása – Visszaemlékezések (2014). Érdeemes belőle hosszabban is idézni: „Sok mindent elvehetnek tőlünk, az emlékeket soha. Ezekhez akkor is makacsul ragaszkodunk, amikor homályosulnak, hiszen vigasztalást adhatnak, megajándékoznak az ifjúság tűnékeny varázslatával, önvizsgálatra készítnek, jó érzéssel vagy a mulasztás szorongásával töltenek el. Régebben, ha tehettem, a Farkasréti temetőben szüleim sírjánál állodogálva beszélgettem velük, s bár nem válaszoltak kérdéseimre, éreztem jótékony, segítő jelenlétüket. Nekik köszönhetem, hogy életem állomásaira visszapillantva az a meggyőződésem: szerencsém volt, mindenütt beilleszkedtem, jól éreztem magam a bicskei cigányosztályban éppúgy, mint az egyetemen. Igazi ajándéka életemnek a családom, aggodalmasan óvó gyerekeim, unokáim, akiket én dédelgettem, ám fordult a kocka: ma már ők támogatnak. Ajándék, hogy megmaradtak barátaim, elbeszélgetünk fiatalságunkról, terveinkről – még vannak! – és természetesen a betegségeinkről. Arcok merülnek fel a múltból, kiváló íróké, művészeké, akik »megörököltek« bennünket, s akik közül nem egy a modern irodalom kiemelkedő alakja, s akiktől sokat tanulhattam. És a fiatalok! Őket tanítottam, s az élet egyik legnagyobb jótéteményeként ma is taníthatom az újabb és újabb nemzedék érdeklődő tagjait. Nem kis büszkeséggel figyelem egyikük-másikuk felívelő pályáját, örömmel olvasom tanulmányait, könyveiket, s ha nagy néha találkozunk, ámulva veszem tudomásul, hogy kezdenek őszülni. Nincs szebb, ösztönzőbb, mintha szeretetben élhetünk. Nekem megadatott, s hálát adok érte az égieknek.”

Hullámhegyek, hullámvölgyek (2014): Történeti folyamatába ágyazva mutatja be Rónay László könyve azt a mélyszerkezetet és fejlődést, amely a XX. század magyar irodalmával ismerkedni akarók előtt legtöbbször rejtve marad. Érzékeny látásmódjával rátapint azokra a pontokra, okokra, amelyek ezeket a fölfelé vagy lefelé vivő időszakokat jellemzik.

Katolikus reneszánsz – Arképek a magyar katolikus megújulás korából (2015), *Szorításban* (2015). Ez az arképcsarnok sokat elárul arról, milyen kiváló és áldozatos emberek segítették a század katolikus lelkiségének megújulását és megerősítését a vallásos világot és a nemzettudatot is megszilárdítva. Kiváló lelki emberek a közülük is kiemelkedő Prohászka Ottokár, valamint a magyar hagyománytörténetben is komoly érdemeket szerző kutatók és tudósok támogatták a katolicizmus reneszánszát. A szerző ezzel a kötettel órájuk, szellemi-lelki elődeire emlékezik.

Mécs kérdésére keresi a választ: „*Ki a betyár? Ki a szent? / Magyarhonban ki a szent? / Ha a mérték tönkrement, / Senki, semmi meg nem ment!*” A hitfogyatkozásos jelenkorban tudatosítja: a hazaszeretet forrása a Tízparancsolat: a szülők iránti tisztelet imperatívusza. A megértés és bízó munka jegyében munkálkodik hit és tudomány, hit és műveltség szintézisében. Megértő, mert tudja: csak tükör által homályosan (per umbras et imagines) vagyunk képesek önismeretre és valóságismeretre is.

Rónay a „*Pietas et litterae*” (Kegyesség és tudomány) szellemében irodalmunk egésze, teljessége iránt érez felelősséget. Lelkiségének és pedagógiájának lényege a pietas eszménye,

melynek eszenciáját a piarista Jelenits István így summázza: „*Valami okos és mégis gyöngéd érzelmekkel átszőtt alapmagatartást jelent ez a szó, tiszteletet a teremtés minden értéke iránt, családias közvetlenséget, amellyel az ember megtalálja helyét a teremtő és megváltó Isten terveiben, és tevékenyen, de szerényen igyekszik előmozdítani a közösség javát.*”

Líránk szakrális vonulatának jó része a magyartanításban máig elfelejtett irodalom. A papköltők is hiányoznak a tankönyvekből: Sík Sándor, Mécs László, Tűz Tamás... Rónay rámutat arra is, hogy a Szent Ágostonon iskolázott Babits egészen más úton kereste Istent, mint Ady:

„*Fokozatosan jutott el a hit legszemélyesebb megvallásáig, az életművet megkoronázó Jónás imájáig: a miértektől a magyarázatig.*”

Az Esti kérdés filozófiai alapvetése: „*miért nő a fü, hogyha majd leszárad? / miért szárad le, hogyha újra nő?*” Intellektuális szemlélettel vallotta az Intelligencia és Bölcsélet szentjéről: „*nem az ész hite a döntő, hanem a szív kívánsága.*” Az őszinteség a hit velejárója. Babits hitte „*Az Úristen őriz engem*”; kimondta: „*Kard ha csörren, vér ha csobban, / csak az ember vétkes abban.*”

Hite a legteljesebb értelemben katolikus, vagyis egyetemes, melyben a Credo ökumenikus lényege is benne rejlik. Egyetemes keresztény tanulásként idézi François Mauriac értelmezését:

„*A bűnbocsánat igénye, amelyet átérzek, a hit korszakaiban a leginkább elterjedt valami volt, ma viszont a legritkább: mert Isten halála egyben azt is jelenti, hogy akarata, tőlünk várt követelményének tudata is halott bennünk. Én a büntudat révén érzem magam kereszténynek... A bűn elválaszt Istentől; de azon hit által is keresztény vagyok, hiszek az Egyház által rendelkezésemre bocsátott feloldozásban.*”

Juvenalistól tudjuk: „*A jó mesternek nem szava, élete int az erényre.*” Rónay György szellemében vallja: irodalmunk meghatározója az emberség és magyarság összhangja, azé a magyarságé, amelynek lényege a humánus. Ady intelme kötelezi: „*Akarom: tisztán lássatok!*”. József Attila igazát vallja: „*A lét dadog, csak a törvény a tiszta beszéd.*” Nem véletlen, hová születünk, hol élünk, mit és miben hiszünk, mire tesszük föl az életünket... Neki az is fontos, hogy a minőség forradalmát hirdető Németh László rontott szövegeinek javítását, az életmű kritikai kiadását miért kell szorgalmazni. Mert már valóban az a kérdés: „*Domonkos Mátyás halála után Illyést is bedarálják-e az elméleti emberek, akik kánonjaikat fércelgetik? Vagy rátelepszik a politika, és megfojtja, mint Németh Lászlót?*”

Rónay László valóra váltotta az apai reményt: „*Fiam, (...) legyen ez a vers neked útravalóm. / Apád szól vele hozzád, élete tanúságával. (...) itt az ember vagy beledöglök a sárba, vagy eladja magát. // Mi vár rád? Nem tudom. (...) eltűnök sorsodon, mely sorsom folytatása is (...) hősi lesz és nagyszerű, ha majd folytatja más; (...) utam hiába mégse volt, ha más majd célhoz ér helyettem...*” (Rónay György: Fiamhoz)

Rónay László Tanár Úr ismeri a „*mysterium passionis*” titkát, mégis derűs, jó kedélyű és fáradhatatlan: tud bízni, szeretni és örülni. Számára a hitvesi-asszonyi jóság, a sokunokás Család jelenti a földi mennyországot. A lényegét jussként kapta és tovább is adja: „*Ez a legfontosabb: igazán jónak lenni az emberekhez, családjához. Szeretet nélkül semminek sincs értelme, és rengeteget vétünk a szeretet ellen. Pedig anélkül minden üres és meddő.*” Igazi pater familias, aki hivatásával Arany áldáskívánását példázta: „*Legyen élted szép fa, mit nap s szellő ápol, Sokakra árny készül lomb-koronájából.*”

Kassák Lajos a Duna partján

*Elárvult
panoptikum*

RÓNAY LÁSZLÓ
ROVATA

Ketten horgásznak a vízparton. Feszült figyelemmel üldögélnek ingatag székükön. Ha nincs zsákmány, talán ebéd sincs. Pénz, munkalehetőség híján a Dunától remélnék megélhetést. Egyikük fekete inget visel – talán sohasem veti le –, a másik tekintetéből, amint figyelmesen nézelődik, arra lehet következtetni: művészember, aki nem csak az eseményekre, hanem a színekre is figyel. Néha-néha váltanak csak szót. Azt is csendesen, nehogy megzavarják a halakat. A művészféle mögött füzet, amelybe néha-néha fölvezöl valamit. Rajta a név: Gadányi Jenő. Jelzésnek egy csekket használ, rajta nyugdíjának összege. Komor arcáról le lehet olvasni, hogy nem dúskál földi javakban.

Gadányi a virágokat szemlélte. Micsoda színek!

– Mondd, Kasi, miért írtad, hogy a virágnak agyara van?

– Azt is írhattam volna, hogy a világnak van agyara.

Ezen eltöprengtek. Valóban csúnyán megdöfködték őket a világ.

– Különben is, tudnod kellene, minden a te szemedtől függ.

– Igaz. Mi jut eszedbe arról a vadkacsáról?

– Olyan, mint egy szamová.

– A szamovárok nem repülnek.

– Dehogynem! A szemed is a képzeleted – ez a lényeg.

Hallgattak. Méltóságos rengéssel hajó úszott a Dunán. A mellvédjén támaszkodók integettek.

– Most megint várakozhatunk, míg megnyugszik a víz.

Dühösen néztek a hajó után.

– Írod még az új nyelvtankönyvedet?

*Pedig a könyvekbe leírtaknak
akkor van értéke,
ha el is olvashatják őket.*

Kassák tagadóan intett. Nem ír nyelvtant. Az illetékesek úgy sem fogadnák el. Sokan vannak még a minisztériumban Kun Béla hívei. Elmosolyodott, ami nem volt szokása. Kun Béláról eszébe jutott Kosztolányi Édes Annája. Az a fejezet, amelyben Kun Béla elrepül. Az a Kun Béla, aki a burzsoá dekadencia csökevényének nevezte a Ma körét. És milyen csúnya véget ért!

Gadányi megint a virágokat nézte. „Csodálatos – gondolta –, és közhely, mert az igazi csodákról mindig azt hisszük, közhelyek.”

Kassák követte tekintetének irányát.

Szép is a világ, nem csak sebző. Akkor sebez, ha nem ismerjük még, és lusták vagyunk átlátni a törvényeit.

– Erről írtál.

– Írtam, persze! Ma is azt gondolom, hogy a törvények ismerete nélkül nincs szemed a fejlődés meglátására.

– Fejlődés? Itt? Így?

Ezen Kassák is elmerengett. Ő, aki egykor folyvást a világnézeti optimizmus elszánt híve volt, most a Duna partján horgászik, hogy ebédjük legyen. A tollát kiütötték kezéből, az ecsetjeit legszívesebben összetörték volna. De erre a gondolatra elszégyellte magát. Mit mondjon akkor Gadányi? „A politika, ez a fene politika” – suttogta maga elé keserűen.

– Mit motyogsz?

– Azon tűnődöm, jaj a művészetnek, ha enged a politika befolyásának. A romlandóval köt szövetséget, és maga is romlandóvá válik.

– Nehéz ellenállni a kísértésnek. Kitüntetések... kedvezmények... kiállítások, amelyekről szépeket hordanak össze az udvari kritikusok.

– Igen. Ilyenkor ordítani kellene. De ezt az üvöltést úgy sem hallgatják meg.

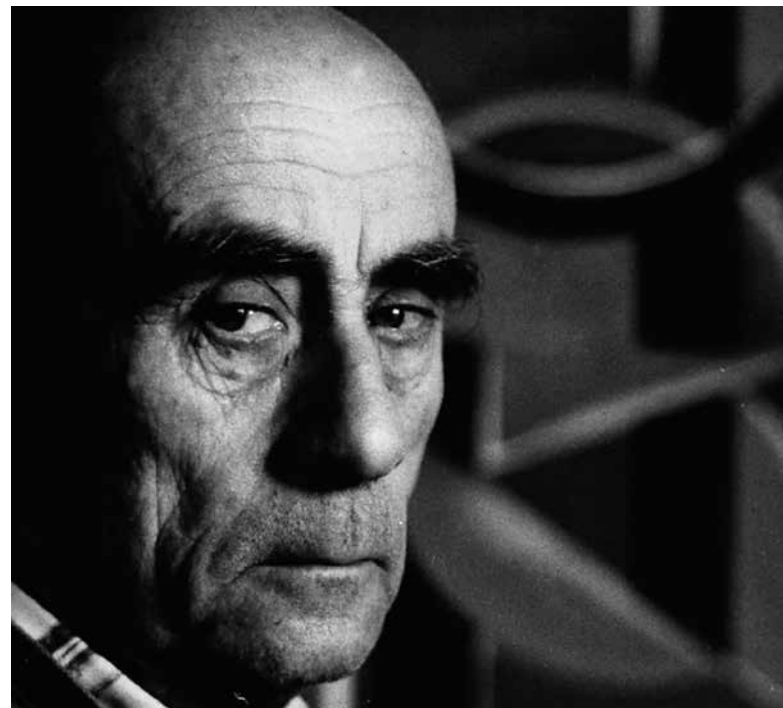
– Ne plagizáld magad! Ezt már megírtuk egyszer. Inkább arról beszélj, írsz-e.

– Írok. Ez a hivatásom. De hogy lesz-e könyvem, nem tudom. Azt mondják, nem vagyok kelendő. Persze más az igazság, jól tudom.

– Ugyan mi?

– Ez is politika. Aki nem úszik az árral, hanem azzal szembe próbál tempózni, annak nincs sok esélye. Pedig a könyvekbe leírtaknak akkor van értéke, ha el is olvashatják őket. De ha könyved sincs... Engem nem szabad olvasni.

– Miért?

Kassák Lajos – Féner Tamás fotója

– Mert akkorát semmi esetre sem tudok hazudni, hogy az igaz valóság ne legyen benne még több.

– Megint plagizálsz!

– De legalább magamat. Manapság nagy a becsülete, ha valakitől átveszel saját szépirodalmi művedbe. Olykor bravúros mutatóványok is előfordulnak. Nekem ez már nem megy, csak magamtól tudok idézni.

– Nem jut eszedbe más, ami ugyancsak időszerű?

– Sajnos nem.

A– Akkor idézlek én. Akár tegnap is írhattuk volna: „*Oly sötét és irgalmatlan körülöttünk minden. És azt sem tudhatjuk biztosan, mikor gyötörnek bennünket mások, és mikor csak magunk kínozzuk önmagunkat. Nem akarunk belenyugodni, hogy itt vagyunk, és nem tudjuk, miért és hová szeretnénk elvándorolni. Hazátlanok vagyunk, és érezzük, hogy ezekben az időkben sehol sem találhatunk rá a hazánkra és az otthonunkra.*”

– Ezt én írtam volna? Nem szoktam moralizálni.

– Nem? Na, akkor figyelj csak! „*Micsoda gyalázatos idők, hogy négyen vagy negyvenen dönthetnek százmilliók sorsa fölött, akik egész emberi világunk múltját, jelenét és jövőjét magukban foglalják. De ne tűnjek naív álmodozónak. Ilyen rosszul szerkesztett az emberi társadalom, ilyen embertelenül türelmes, igénytelen az emberek sokasága, s ezt tudomásul kell vennünk.*”

Bátai Tibor

Kizsinórozottattam

Idegenkedtem anno a zsinórdíszes viselettől, mert a porondmestereket idézte, vállukon az ítélen partvisfejekkel, meg a forgóajtót pörgető hotelportások gazsuláját. Korábban kellett volna megismernem a lelkési palástot (katolikusnak keresztelve gyerekként csak ornátusokat bámultam a miséken), amely már éppen fordított volna ízlésesen, de ekkor kezdtek feltűnni csapatostól az ország házában porondmesterkedő méltatlanok. Ambivalenciám megszűntét végül azoknak köszönhettem, akik egyre hangosabban vonták kétségbe európaiságát. Protestálva kizsinórozottattam a legjobb angol szövegből készült, álló nyakú alkalmi öltönyöm (van már vagy másfél évtizede) – kevés alkalom adódik viselhetni, ám olyankor mindig egy európai nyugalmával állom a méltatlankodó tekinteteket.

– Hol írtam ezt?

– Nem emlékszel? A Szénaboglyában. És sok hasonlót is, amelyet mintha ma reggel vetettél volna papírra. Nem folytatnád?

– Érdemes? Látod, alig változott valami. Pedig hány év telt el azóta!

– Mindig érdemes. Te igazán tudhatod. A rossznak ellenállni – ez a művész dolga. Tollal, ecsettel, zongorával, akármivel.

Motorcsónak kavarja a vizet. Rendőrök kanyarodnak melléjük.

– Engedélyük van?

– Itt az igazolványunk.

– Nem azt kérdem. Engedély, hogy horgászhatnak.

– Az nincs.

– Akkor pakoljanak és tűnjenek el, míg szépen mondom.

Ballagnak hazafelé. Gadányi Kassákhöz fordul:

– Na, folytatod a Szénaboglyát?

– Inkább verset írnék.

– És miről?

– A kezdetét már tudom. Ilyesmi: „*Derék ember az, aki a parancs ellenkezőjét teljesíti.*”

– Hisz ezt is megírtuk már!

– Látod, ez is időszerű.

Barna T. Attila

fény utca

Élmomban újra ott vagyok a piacon
a Toldit olvasom
tessék a kardvirágot!
énekli nagyanyám
jönnek a nénik
hogyr' adja?
eltévedt gyerek
harangszó ógyeleg
rikácsoló kofák szoknyái között
trógerok szentségelnek
ázott csokrok illata fojtogat
az ég kék serpenyőjében
zsírban úszó lángos serceg
a nap

Szente B. Levente

Barátaimnak

Tudjátok –

Az a sas, amelyik nem repül át

Minden magas hegy fölött,

És nem érzi a mélység erejét,

Nem igazi sas!

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

A Messiás Szilason

Nesztelenül suhanó luxushintón érkezik. Az ezüsthéberben megtestesült csoda nem gurul, de úszik a zötykölőssé vetemedt úttest fölött. Lassan, méltóságteljesen.

Jövetelét jóelőre, portabejárással jelezte Bakó Dániel, aki emberöltő óta a helybéli anyaszentegyház erős bikanyakon trónoló feje.

Megsüvegelt tekintélyének latbavetése nem történt hiába. Eljövén a jelzett óra, tódul a nép felajzott kíváncsisággal, nyájasan. Látására a mindenható ismeretlennek, hallására az áhított igéknek.

Ácsorognak félholddá fogyott öreg férfarcok, tündökölnek kerek-sápadtan a fiatalabbak.

Bakó Dániel portájának drága pénzen remekbe kovácsolt vaskerítése előtt. Körülfolyják ámuldozva a könnyű sóhajjal megállapodó pompás fogatot.

Ez igen!

Ez – kocsi.

Nem büdösen durrogó benzinfogatú szekér!

Bakó Dániel a fogsorát fényességes mosollyal villogtató férfiúra figyel. Amint a jövevény felettébb elegánsan kiszáll, fűrgő örömmel ragadja meg a kezét, főhajtózik alázatosan, üdvözlést rebeg. Utána fordul a gyülekező nép felé.

– Íme, ahogy megmondtam tinéktek: itt a mi Megváltónk. Köszöntsétek illőképpen!

Hajladozik a sokaság. Engedelmesen, de némán. Soha sem szembesültek ekkora méltósággal, hát nincs bátorságuk a szó-láshoz. Nehogy buta módon elriasszák az ismeretlen magasságokból hozzájuk leereszkedő jövevényt. Állnak, várakoznak. Ebből még nem lehet baj!

Nincs is. Barátságos, megnyerő hang terjeszti szárnyát föléjük.

– Jó napot, emberek. Látom, sokan várnak. Nem jövék hiába. Meresztli szemét a nép, nem akar hinni a fülének.

De hisz ez – ember!

És azt mondja, mi is!

Hát való ez? Nem látomás?

Nem. Előttük a daliás idegen. Akár megérinthetnék, ha lenne merszük hozzá. Inkább a szívükbe fogadják.

Isten hozta!

Vagy küldte?

Mіндеgy. Itt van. Érthető ígét hullat. Vágyunk szerint valót.

– Ennyi emberrel külön-külön nem foghatok kezét, mert az idő – pénz. De a megbízottam révén mégis. Tekintsétek úgy!

Az idegen hangjából kimért, de jóleső kedvesség csurog. Megfogja, rázza hevesen, hosszan Bakó Dániel izzadt tenyerét, akinek arca a pirospozsgás boldogságtól emelkedik magosra, föl egészen a mennyekbe. Onnan pillog alá a szájtátó falubeliekre.

– Lássátok szemetekkel, micsoda megtiszteltetésben vagyunk részünk!

Bólogatnak a fejek. Egy-két könnyen lelkesedő atyafi elszántan vivátot kiált. Lesz a páros hangból abban a minutumban terebélyes kórus, körülrajongani az ideget.

Hogy annak egyetlen intésére rögvest elnémuljanak az örvendező ajkák.

– Emberek, ne pazaroljuk az időt efféle túlzásra. Jövevelem célját ismeritek. Lépjünk hát a dolog velejére. Jól mondom?

*Nekünk csak ennyink van,
a kicsike földünk.*

Áhított, de elátkozható kincs.

De mennyire!

Szentigaz: bekopogott Bakó Dániel mindenik viskóba, áhítatos érveléssel nyakát szegte az ágaskodó kétségeknek. Felragyogtatta boldogulásunk hét színnel ékes szívárványát.

Azért vagyunk itt!

– Akkor essünk túl rajta. Kérdezzetek!

Ümm.

Könnyű azt mondani.

Csakhogy a kérdések megbújnak gyáván a legbelső zugokban, megmutatkozni nem akaróznak nekik. És ha nyakon csípve kiráncigálnánk onnan akárcsak egyet – fel kéne azt ruházni tisztes szavakkal. Az pedig minékünk nem megy.

Az idegen türelmes. Bakó Dániel kevésbé. Szigorúan rápírít darvadozó híveire.

– Hallottátok! Tudjátok: a földről van szó. A földről, ami kenyeret ad és magába fogad, ha megfutva evilági pályánk. De addig is: élni kell. Jóllakni mindennap! Ha van miből. Nincs. Keveset ad a föld. Hát kérdezzetek!

Úgy van.

Élni kell. Kéne.

De szólni, most? Hogyan?

– Emberek, ne féljete. Nemcsak szóból, a hallgatásból is értek. Halljátok hát ajánlatomat.

Ez a beszéd!

Betölti a kíváncsiság tátongó gödreit nyugalmas várakozással. Hozzánk, helyettünk, értünk szólj, jövevény!

– Tiétek a föld, de elaprózva. Művelnétek, de a két kezetek ahhoz gyöngye és kevés. Mint a kenyér, amit kezetek nyomán a föld adhat tinétek.

De szépen beszélj! Nem is: igazat szólj! Miért nem jöttél hamarabb?

– Enyém a pénz, megszámlálhatatlan. Befektetem, mert a föld arra vár. Hogy pénzt vessek bele. Megtermi, visszaadja sokszorosan. Mint a búza: egy szem garasból kövér bankót. Így képzeljétek el!

Elképzeljük. Látjuk. Áldott a te ékesszólásod, jövevény. Tiszta gyönyörűség hallgatni.

*...ha felröppen egy ijedt madárka,
szárnyra kap a többi is, mert veszélyt sejt.
Röpködnek az aggodalmak.*

– Namármost. Nekem a föld kell, nektek a pénz. Köttessek meg hát az üzlet.

Ajjaj.

Hogy kell azt csinálni?

Emlékezünk a régi igazságra: kettőn áll a vásár.

És mind a kettő résen: nehogy ráfizessen!

Bocsásd meg az eretnek gondolatot, tiszteletre méltó jövevény. De gondolj bele: a te pénzed – hiszen úgy mondtad – megszámlálhatatlanul sok. Nekünk csak ennyink van: a kicsike földünk. Áhított, de elátkozható kincs. Nem bírunk vele, hát muszáj megszabadulnunk tőle. De milyen áron?

Vesébe lát az idegen, meghallja a ki nem mondott aggodalmakat is. Szemrebbenés nélkül kérdez.

– Emberek, nem bíztok bennem? Hogy tisztességgel megfizetek a földért?

De. Bízunk, hiszünk. Ezer évek óta. Úrnak, papnak, elvtársnak. Szentbeszédnek, pirosan suhogó szép szavaknak. Ebbe rokkantunk bele!

Te most mindenkinél különül ígеред a megváltást, hát hogyan hinnénk: tisztességgel megfizetsz. De – mennyit?

Elnyílván mind a sok száj, lesi szorongva a legfontosabb ígét.

– Hektárja ötven pénz.

Felhördül a nép: az csak egyhavi nyugdíj!

– Zöldhasú bankókban, azonnal.

Vagy úgy!

Az más.

Azzal már lehet mit kezdeni. Igaz? Nem igaz? Van valakinek kifogása?

Van. Félénken felröppenni bátorodik egy kérdés.

– Utána hová települünk? Mikor az ötven pénzt már felöltük?

Az idegen mosolyog. Bakó Dániel megnehezte a szemtelen kérdezőre.

– Butasággal nem kell zaklatni megváltónkat. Vajon az ő tiszte a jövőtökbe látni? Ő a nyomorúságos jelent akarja orvosolni. Ha hagyjátok.

Az idegen széttárja a karját, mint Isten embere áldást osztva.

– A megbízottam jól beszél. Ne tudakoljátok tőlem a jövőt. A ti életeteket ti élitek. Én csak a magamét.

Ez is igaz. Szent igaz! Kussoljatok kétségek.

Mi dolgunk a jövendővel, ha máma követelődzik morogva a hasunk!

Lesz valahogy. Kialakul. Hát nem?

Vagy igen, vagy nem. Mindenesetre: ha felröppen egy ijedt madárka, szárnyra kap a többi is, mert veszélyt sejt. Röpködnek az aggodalmak.

– Ötven zöldhasú – kétszáz pénz. Annyi kenyér annyi napra. Utána felkopik az állunk!

– Ingünk, gatyánk csupa rongy, bakancsunk elvásott. Miből teljék jobbra?

– Ha veszed, elviszed a földet – alá sem tudunk bújni szegyenünkben!

– Kevés az ajánlat, jövevény. Nem lehetne több?

Bakó Dániel haragosan pillog a szentségtörő népre. Elúszni látja a megígért jutalékot.

Az idegen keze lehanyatlik, láthatatlan redőny zsinórján rántja alá.

– Nem lehet több. Nekem ennyit ér.

Világos beszéd. Keményen kopogó ige.

Nem erre vártunk!

– Döntsetek, mert az idő pénz. Ha itt nem, másutt lesz üzlet. Várnak.

Azt ne.

Itt ne hagyj bennünket, jövevény: még remélünk!

– Megmondtam: ötven pénz.

Hallottuk. Értettük.

Csak azt nem, abból a sokból miért nem mondasz többet!

Bakó Dániel kínosan repedezett mosollyal, majd zengő szóval is biztatja a sokaságot.

– Éljetek az alkalommal, ne szalasszátok el a szerencsét!

A komor csöndben fölfénylik ifjú telihold-arc, tapintatos elszántsággal.

– Maga, Danyi bátyám, megköti az üzletet?

Úgy van!

De jó kérdés!

Mert ha maga igen, akkor mi is. Feleljen!

– Én-e? Én – nem!

A szentséges mindenit magának, hallja! Hát csak a mi földünket viszi vásárra?

– Én a földemet a fiamnak adom, ráhagyom. Bírja erővel, pénzzel. Hiszen tudjátok.

Igaz. Tudjuk. Ifjabb Bakó Danyi gazdag ember. Bármit marok, arany lesz abból. Ki tudja, hogyan csinálja.

Mi azt sem, mitévők legyünk. Pedig a jövevény türelme elfogyóban. Mindjárt beül a hintóba, faképnél hágy bennünket.

Jó Istenünk, most segíts! Ha már eddig elmulasztottad.

Semmi jel. Ebben a percben is mással vagy elfoglalva?

Akkor megyünk a saját gyarló eszünk után.

Elfogadjuk az apró verebet, mert ha máma éhen döglünk, holnap hiába kínálsz túzokpecsenyét!

Aláíratik mind a fekete betűkkel teletvetett szép fehér papír. Üttetik rájuk fenséges pecsét, szállnak a remegő tenyerekbe zöldhasú bankók. Elnyeri megérdemelt jutalmát Bakó Dániel zsebe is.

Az idegen búcsúzóul megemeli setét kalapját, elsuhan a szomszéd falu felé. Senki nem látja, nem hallja: elégedetten mosolyog, dűnnög a csodamasina puhaságos kényelmében.

Egy kisebbségi mindenese a Vérke partjáról

Beszélgetés Dalmay Árpáddal

Dalmy Árpád tanár, írodalmár, publicista, műfordító, kultúrpolitikus 1947-ben született Beregszászon, ma Nyíregyházán él. 1990–1991 között a Beregszászi Járási Tanács elnökhelyettese, 1989–94 között a KMKSZ Beregszászi Járási Szervezetének elnöke, 1995-től két évig a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fórumának elnöke, 1995-től a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség (BMKSZ), alapító elnöke. Az 1991-es ukrán népszavazás 4. kérdéseként az ő javaslatára került be a kárpátaljai magyar autonóm terület ügye.

– 1989. február 26-án Ungváron, Fodó Sándor elnökletével megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ön milyen szerepet játszott a kárpátaljai magyarság II. világháború utáni első érdekvédelmi szervezetének létrejöttében? Milyen események vezettek a KMKSZ megalakításához?

– A KMKSZ valóban akkor alakult meg Ungváron a Szakszervezetek Házában, az elnök személyére emlékezetem szerint két jelölt volt: Balla László és Fodó Sándor. Az egybeültek Fodót választották meg elnöknek. Jőmagam később tagja lettem a szövetség elnökségének, miután áprilisban létrejött a KMKSZ Beregszászi Járási Szervezete, s annak én lettem az elnöke. Az alakulást megelőző eseményeknek nem voltam részese. Ahogy enyhült a rezsím szorítása, először az ukránok „ébredtek fel”, létrehozták a Sevcsenko Társaságot, amelynek alakuló gyűlésén többen vettek részt a magyarok közül (Fodó Sándor is). Ott merült fel a gondolat, hogy ideje lenne egy magyar kulturális szervezetet is életre hívni. Mivel akkorra már évek óta léteztek helyi magyar kulturális szervezetek, például 1984 óta a beregszászi Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub, amelyet én hoztam létre a *Vörös Zászló* című járási lap szerkesztőségében. Ezekből nőtt ki lényegében a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, hisz az „emberanyag” adott volt, s a szervező és kulturális-érdekvédelmi munkában pedig jelentős tapasztalatot szereztek e szervezetek vezetői.

– Ön szerint az évek során a KMKSZ mennyire tudta megvalósítani a kezdetben kitűzött célokat? Sikertelt-e, a lehetőségeket kihasználva, teljes mértékben képviselni a kárpátaljai magyarság érdekeit?

– Minden jól indult, nagy volt a lelkesedés Kárpátalja-szerete a magyarság körében. Úgy éreztük, hogy végre eljött a mi időnk, hisz hosszú évtizedekig hallgatásra voltunk kárthatva. Persze voltak próbálkozások a magyarság jogainak kibővítésére, sőt autonómiájának létrehozására is, de ezeket a törekvéseket igyekezett a hatalom csírájában elfojtani. A KMKSZ eredményei között a legfontosabb az volt, hogy a magyarok által lakott járásokban, városokban, falvakban megalakultak a szövetség szervezetei, majd lelkesen munkához is láttak. Mind több magyar került be a különböző szintű

önkormányzatokba (tanácsokba), ahol létrejöttek a KMKSZ-frakciók, amelyeket már nem lehetett megkerülni a döntések meghozatalánál. Korábban elképzelhetetlennek hitt eredmények születtek: kiharcoltuk nemzeti szimbólumaink szabad használatát, kitűztük az önkormányzati épületekre a magyar zászlót, szabadon énekelhettük rendezvényeinken a *Himnusz*t, visszapereltük és nagyrészt visszakaptuk településeink ősi magyar neveit, azokat téve hivatalossá (ukránra fonetikusán írták át), visszaállítottuk régi magyar utcaneveinket, városaink régi címereit, a déli harangszót, szobrokat, emléktáblákat avattunk stb.

– 1991-ben Kárpátalján volt egy sikeres népszavazás, ahol négy kérdéssel fordultak a lakossághoz. Sajnos, később egyik sem emelkedett törvényerőre. Önnek milyen szerepe volt a népszavazás létrejöttében, beavatna ennek az eseménynek a kulisszatitkaiba?

– A népszavazás-választás 1991. december 1-jén volt. Először három kérdést tűztek ki (1. *Ukrajna függetlensége*, 2. *Ukrajna elnökének megválasztása*, 3. *Kárpátalja különleges önkormányzatisága*), de javaslatomra a Beregszászi Járási Tanács, amelynek korábban az alelnöke és akkor még a képviselője voltam, negyedik kérdésnek felvette a Magyar Autonóm Körzet létrehozását is a járás területén. Persze mögöttem állt a tanács KMKSZ-frakciója is, de meglepetésemre számos ukrán (ruszin) képviselőtársunk is támogatt minket. Az első két kérdésben hozott határozat megvalósult: megerősítést nyert Ukrajna függetlensége és Leonyid Kravcsuk lett az államfő. A másik két kérdés, azaz a Kárpátalja Különleges Önkormányzati Terület (Kravcsuk kérésére erre cserélték fel az eredetileg szereplő

Dalmy Árpád

Kárpátalja Autonóm Terület megnevezést) és a magyar autonómia ügye viszont kisiklott.

– Talán még Önök is meglepődtek a népszavazás sikerén, és annak arányán. Visszagondolva, Ön és más magyar vezetők mennyire látták reálisnak, hogy az ukrán parlament elfogadja a nép akaratát és törvényerőre emelkednek a népszavazás döntései?

– Annyira azért nem ért váratlanul az eredmény, hisz egyrészt ismertem a közhangulatot, másrészt az előző évi, Beregszász nevének visszaállításáról és hivatalossá tételéről ugyancsak általam kezdeményezett népszavazás bebizonyította a lakosság aktivitását és elszántságát. Reálisnak láttuk, reméltük, hogy az ukrán parlament akceptálja a nép akaratát, annál is inkább, mert a járási és a megyei tanács jóváhagyta a népszavazás eredményét, Kijevből érkezett jogtudósok pedig kidolgozták az autonóm körzet státútumát. Na meg hát Magyarország az elsők között ismerte el Ukrajna függetlenségét, ezért vártuk a gesztus viszonzását. Arra nem számítottunk,

...remélem, hogy a kárpátaljai magyarság érdeke felülír minden más érdeket és megmarad az összefogás.

tunk, hogy a KMKSZ elnöke által csalárd módon a parlamentbe juttatott képviselő fogja megtorpedózni az autonómia ügyét, közvélemény-kutatással degradálja a törvényes népszavazást, arra pedig még kevésbé, hogy a magyar kormány teljesen figyelmen kívül hagyja azt a magyar-ukrán alapszerződés megkötésekor. Azzal, hogy Fodó közvetlen és hathatós pártfogásával, valamint a választók félrevezetésével nem a mi jelöltünk, Molnár Bertalan, hanem a nacionalista ukrán Vaszil Sepa lett a beregszászi körzet parlamenti képviselője, gyakorlatilag eldőlt a nemzetiségi alapú területi autonómia létjogosultságának sorsa. Még hozzá nemcsak a kárpátaljai magyarság, hanem minden más ukrán nemzeti kisebbség számára is. Ugyanis (s ezt a parlamenti jegyzőkönyv is bizonyítja) a nemzetiségi törvény elfogadásánál 1992 júniusában Sepa és az ugyancsak ukrán nacionalista kárpátaljai Viktor Begy javaslatára kiemelték a törvénytervezet szövegéből azt a cikkelyt, amely a nemzeti kisebbségek által jelentős számban lakott területek jogállását szabályozta volna.

Szente B. Levente

Rekviem Bözödújfaluért

Aztán elszórt a tömeg,
széthordták az utolsó házat is –
akár a cserépszilánkok,
álmaink az utcán heverték;
a nevek, mint megannyi sikoly.
Sosem hittük volna,
hogy emlékoszlopra kerülnek:
örökre és beláthatatlanul.

– A kárpátaljai magyarság szemében az Antall-kormánytól a szerződés aláírása felér egy áruházzal. A budapesti politikusok a szerződés tervezetének kidolgozásakor kikérték a kárpátaljai magyar vezetők véleményét?

– A magyar politikusok kikérték ugyan a KMKSZ véleményét, ám az elnökünk elsüllyesztette a levelüket a fiókjában, egyszerűen nem tudtunk róla. Az elnökségben nem került sor a megbeszélésre. Az elnökünk viszont elment Budapestre, s azt mondta, hogy a kárpátaljai magyarság kéri az alapszerződés mielőbbi elfogadását. A beregszászi szervezet petíciót intézett a két külügyminiszterhez, Jeszenszky Gézához és Anatolij Zlenkóhoz, emlékeztetve őket a népszavazásra. Azt szerettük volna elérni, hogy ha már az anyaország végleg lemond rólunk, viszonzásul jöhessen létre a magyar autonóm körzet. A petíciónknak semmilyen visszhangja nem volt. A magyar parlamentben dr. Kávássy Sándor, a Független Kisgazdapárt képviselője többször felvetette az autonómiánk kérdését, de minden alkalommal azzal utasították vissza, hogy a KMKSZ nem kéri a megvizsgálását.

– „Véleményem szerint a megújulni szándékozó Ukrajnának figyelembe kell vennie az idestova 23 évvel ezelőtti népakaratot! Minden népnek, nemzetnek, különösen, ha őshonos és nem bevándorolt, elidegeníthetetlen joga dönteni önrendelkezéséről, de akár területi hovatartozásáról is. Ez Európa békéjének egyik legfontosabb záloga!” Idézet egy Ön által 2014-ben írt levélből. Mi a véleménye, a jelenlegi ukrán kormány figyelembe veszi az egykori népszavazás eredményét, tiszteltben tartja a nemzeti kisebbségek, köztük a magyarság jogait?

– Nem élek Ukrajnában, nem ismerem igazán az ottani politikai helyzetet, illetve a hátteret. A véleményem az, amit a fenti idézetben leírtam. Ha Ukrajna az EU tagja akar lenni, akkor meg kellene adnia az önrendelkezést Kárpátalja magyarságának. Csak az a baj, hogy maga az Európai Unió sem törődik ilyen „csekélységekkel”. Fontosabb számára az uborka görbülete vagy a tyúkok komfortos tartása, mint például a székelyek autonómiatörekvése.

– A KMKSZ felbomlása óta számos kísérlet történt, hogy az egymással vetélkedő KMKSZ-t és UMDSZ-t kibékítsék egymással. Mind ez idáig ezt kevés siker övezte. De tavaly a két magyar érdekvédelmi szervezet vezetői végre felismerték, hogy csak az összefogás jelentheti a kárpátaljai magyarság túlélését. A történelmi összefogás meghozta a gyümölcsöt, de félok, hogy ez az együttműködés nem lesz tartós. Véleménye szerint tartós lesz ez az együttműködés, vagy újfent felülkerekedik az önös vagy a pártérdek, és a hatalomnak újra sikerül éket verni magyar és magyar közé?

– A két szövetség kiegyezésének szívből örülök. Mi soha nem tekintettük ellenségnek, de még ellenfélnek sem a KMKSZ-t, inkább társszervezetnek, amellyel közösen a céljaink, érdekeink. Sajnos, a másik oldal nem így állt hozzá. Tudtommal az UMDSZ vezetősége már többször megpróbált békejebbot nyújtani, de nem fogadták el. Nagyon remélem, hogy a kárpátaljai magyarság érdeke felülír minden más érdeket, és megmarad ez az összefogás. Bár úgy hallottam, hogy közös listát csak ott fogadott el a KMKSZ, ahol az UMDSZ volt erősebb, mint például Beregszászban, a többi helyen külön indultak a jelöltjeik. Ez némi árnyékot vet az együttműködési szándéokra, de remélem, végül győz a józan ész, hisz a tét valóban a kárpátaljai magyarság megmaradása. Az éket eddig sem a hatalom, hanem a hatalomvágy verte magyar és magyar közé.

LENGYEL JÁNOS

Gulág voltunk mostanáig...

Beszélgetés Szalkai Zoltán filmrendezővel

A magyar „Indiana Jones” Gulág sorozatával (Gulág történetek 2005, Gyaloglás Gulágföldön I–VI: Észak-Ural, Kolima, Sarki-Ural, Angara, Kazahsztán, Karélia 2001–2008) az elbeszélte történetekben is a szovjet munkatáborok eltűnt és megmaradt tájaira koncentrálok. Még indonéziai útja során kezébe került, egy volt gulágos, Rózsás János visszaemlékezése, és úgy döntött, hogy a „lágerek életét” egy-egy magyar elítélt sorsán keresztül tárja fel. Lett barátjával bejárták azokat a gyakran tiltott és megközelíthetetlen helyeket, amelyeket a túlélők elbeszéléseiből és térképeikről ismertek meg.

– Mi volt a célja az V. Gulág filmben (Kazahsztán) a közepén kiemelt monológikus résszel? Kicsit kizökkenti ezzel a nézőt...

– Fontos, hogy beszéljünk róla, s ne hallgassunk a múlttól! Viszont ha visszamegyek Oroszországba, nem ezt érzem. Az emberek bizalmatlanok, még mindig félnek, és nem mernek akárkinek szólni a történetekről, mintha soha nem lenne vége...

– Volt valami konkrét „kihívás”, amelynek kapcsán elkezdett a Gulág-témával foglalkozni?

– Indonéziai utazásom során találkoztam Varlam Salamov írásaival. A novellákat olvasva nem jelentek meg előttem képek, miközben én ezeken a helyszíneken már jártam, mégis elhaladtam mellettük. Egyetlen emlékoszlop sem jelezte, hogy itt valaha emberek ezrei lelték halálukat. Először is túlélőket kerestem. Az nem elég jó, ha csak leteszem a kamerát, és elmondják a történetüket, mert szinte csak statikus „beszélő fejekből” vannak megszerkesztve. Így jött az útifilm ötlete...

– Miért érezte mégis magát a legalkalmasabbnak erre az utazó feladatára? Hiszen két évig egy színésszel is forgatott.

– Sokáig én sem értettem, de éreztem, hogy én vagyok a legalkalmasabb erre, mert 14–15 éves korom környékén valószínűleg hittem a kommunizmusban. A rendszerváltás után pedig rájöttem, hogy becsaptak. Részese voltam ennek a történetnek, így hát magamra osztottam ezt a szerepet. A kamera hozzám volt erősítve, így a megszólaló emberek csak engem láttak, s nem egy kíváncsi riportert, buzgó operatőrével egyetemben. Az őszinteség kegyeltje voltam.

– A forgatás közben szokott jegyzetelni?

– Rögzíttem az ötleteimet, de főleg a gyaloglásra koncentrálok, az egész folyamatában élek. Pontosan úgy reagálok, mint a szereplők, mivel én nem vagyok színész, nem tudom, hogy mit fogok mondani. Nem állok meg a forgatással, ha szünetet tartok, akkor kizökkenek belőle.

Gyakran van, hogy ki sem kapcsolom a kamerát. Átlagban négy órát szoktam felvenni, ennyire van erőm. A nap többi részében pihenek, engedélyek után járkálok, és utazom egyik helyszínről a másikra.

– Tud-e arról, hogy a világon valaki ilyen típusú filmet és ilyen módon készít, mint ön?

– Manapság rengeteg útifilm készül, sőt külön tematikus csatornák menedzselik az „eladható tájakat”, de ilyen témában, mint az enyém, azt gondolom, nem történt még próbálkozás. Lehet, hogy én vagyok az első, aki ilyet készített. De ennek nincs jelentősége! Ez csak technikai dolog, ezt fel kell tölteni tartalommal, én ilyen módon tettem valami szokatlant. Utóbbi filmes díjaim mintha ennek az útkeresésnek a hitelességét és furcsa „extremitását” igazolnák vissza.

– A magyar „Gulág-táborok” térképe is lassan kirajzolódik előtűnik dokumentum- és játékfilmek segítségével (Törvényértés nélkül, Recsk 1950–53, Faludy György; Faludy portré I–II; A magyar október; Tízezer nap, Nyár a hegyen, Közös bűn, Te, rongyos élet, Laura, A szökés, Soha, sehol, senkinek). Nem lehetne ezeket körülményezni és pontos képet adni róluk? Még néhány év, és meghalnak, akik tudták az igazságot, de eddig hallgattak róla...

– Nem biztos, hogy ez az én dolgom. Bízom benne, hogy lesznek fiatal filmesek, akik ezt leforgatják, annak érdekében, hogy összeálljon ez a térkép. Meg kellene próbálni..., de ha senki nem fogja, akkor majd én megcsinálom. Még van mit törleszteni.

SZÜK BALÁZS

Szalkai Zoltán Gulágföldön

T. ÁGOSTON LÁSZLÓ

Az Isten patikája

Még alig múlt reggel kilenc óra, máris huszonöt fok fölé kúszott a hőmérő piros borszesz mutatója. S mindez pünkösöd előtt több, mint egy héttel. Teljesen megkerült az időjárás – állapította meg magában Borbíró, az író –, úgy viselkedik, mintha legalábbis június vége volna. Ha én ezt most megírom, húsz év múlva azt fogja hinni, aki elolvassa, hogy én buggyantam meg. Igen – mosolyodott el a saját ötletén –, XY irodalomtörténész az akadémiai székfoglalójában fogja konstatálni, hogy szegény Borbíró, aki úgy egyébként realista írónak indult, ezen a XXI. század eleji napon minden különösebb előzmény nélkül megzakkant, és attól kezdve bődületes marhaságokkal szórakoztatta ártatlan olvasóit. Feltehetően így lenne, ha Borbírónak lenne kedve asztalhoz ülni, s megírni azt a bizonyos első baromságot, amelyet számos egyéb követne. De nincs. Nincs kedve se írni, se olvasni, sőt még számolni se. Mert ha lenne, számolna azzal a körülménnyel, hogy másfél óra múlva olyan erős lesz a napsütés, hogy a fenékgig érő homlokán akár napszúrást is kaphat. Legalább azt a molyrágta szalmakalapját felbiggyeszthetné a feje búbjára...

*...megtanulta, hogy az orvos,
meg a gyógyszerész nagyon drága,
s betegnek lenni úri mulatság.*

Miután mindezt végiggondolta, bölintott okos fejével, s elhatározta, hogy megnézi, virágoznak-e már az erdőszéli hársfák. Azt ugyanis még a nagyanyjától tanulta, hogy az orvos, meg a gyógyszerész nagyon drága, s betegnek lenni úri mulatság. Szegény ember, ha teheti, inkább az Isten patikájában keresi a gyógyulást. Tavaszonként megszedte az egész évre való kamillát, hársfavirágot, csalánt, meg a borsmentát a családnak, s abból főzték a gyógyteát. A kert végében épített egy kis szaletlit. Alá ácsolt egy kis szárítót, s az Isten langyos szelével szárítgatta a gyógynövényeit. Ősszel, amikor pirosra puhult bogójával hívogatta a csipkerózsabokor, azt is a szatyrába szedegette, s kettévágva, kimagozva az is fölkerült a szárítóba. A felesége örült a buzgalmának, ő azonban a kétségtelen hasznán kívül azzal is áltatta magát, hogy ez a gyújtószendevély csak álca, tulajdonképpen ilyenkor is témát keres az írásaihoz.

A túrához illően öltözködött. Megkereste az itt-ott lyukas farmer nadrágját, amelyikben az utóbbi két évben horgászni járt, magára vette a kissé feslett, színehagyott, eredetileg mélykék pólót, a lábára meg a fia kinőtt edzőcipőjét húzta. Végére is ki a fene nézegetné őt az erdőszélen? Az ismerősei mind kocsival járnak vasalt ingben, nadrágban, s legföljebb lehülyézik, de meg se nézik az efféle szakadt biciklistát. Mert hársfavirágot szedni természetesen kerékpárral megy az ember. Már csak azért is, hátha talál még valamit, amit érdemes a szatyrába sülyesztenie. A múltkor is elment csak úgy, kü-

lönösebb cél nélkül szétnézni, és rábukkant egy csodálatosan szép, tiszta, a kipufogó füsttől távol eső kamillamezőre. Azonnal le is szedett belőle fél szatyorra valót.

Az erdőszélen, ahol tavaly szedte, még nem nyílt ki egészen a hársfavirág. Teának pedig csak akkor jó, ha teljes virágban van, amikor messziről lehet érezni a benne lévő nektár édes mézillatát, amikor alig látszik a fa a körötte zsongó méhektől, bogaraktól. Na jó, manapság már azzal is megelégszik az ember, ha lát a fa körül egy-két döngicsélő méhecskét. Erre pedig még várni kell egy-két napot. Nem baj, majd visszajön...

Amint hazafelé kerekedett, eszébe jutott, hogy a templom mellett, a kis utcában, ahol alig van forgalom, a minap látott egy hatalmas hársfát. Épp pattanófélben volt a virága. Útba esik, akár meg is nézhetné. Arra se nagyon járnak az ismerősei, nincs kitől tartania, hogy megszólják...

És valóban, ott állt a hatalmas fa messzire illatozó virágival. Borbíró gondolkodás nélkül a törzséhez támasztotta drótszamarát, s a déli oldalon elkezdte szedni róla a virágot. Ott volt teljesebb a szírom. Megszokásból körülnézett, nem lát-e véletlenül ismerőst, de ugyan ki a fene háborgatná őt dél előtt tizenegy órakor ennél a városszéli fánál? A néhány háznyira lévő élelmiszerbolt előtt ácsorgott ugyan néhány láthatóan unatkozó suttyó legényke sörösüveggel a kezében, de fogalma se volt, ki fia-borjai azok, s feltehetően ők se ismerték Borbírót.

Már jócskán gyűlt nejlonszatyrában az illatos virág, amikor hirtelen megszólalt valaki a háta mögött.

– Minek tépi azt a fát, fater? Dühös rá, vagy mi a szentség?

Hátranézett, csak úgy, a válla fölött. Az egyik suhanc állt mögötte a bolt előttiék közül sörösüveggel a kezében.

– Dehogy tépem én, fiam – mutatta a szatyrot –, a virágját szedem teának.

– No, ne hülyítsen már, miféle teának? Csak nem herbateát kotyvaszt belőle?

– Szó sincs róla. A herbatea ehhez képest kismiska. Ebből igazi gyógytea készül, fiatalember. Igazi gyógytea az Isten patikájából.

– Mondtam, hogy ne hülyítsen, öreg! Mi az, hogy az Isten patikája?

– Az azt jelenti, édes fiam, hogy gyógyszer, amit ingyen ad az Isten. Nem kell fizetni érte se a gyógyszergyárnak, se a patikusnak. Ebben a virágban olyan drog van, ami nagyon jó hatású a torokfájásra.

– Aha... ez már világos beszéd. Szóval maga drogos. Ebből a szar virágból csinálja a drogot?! Jól értem, ugye? Vagy még is csak hülyíteni akar? Aki pedig engem hülyíteni próbál, az nagyon ráfázik. Viszont ha oké, akkor akár csinálhatunk is üzletet. Mije van eladó? Heroin? LSD? Kokó? Milyen kiszerelésben?

– Ugyan... félreért! – torpant meg Borbíró. – Én nem kábítószerről beszéltem. A drog azt jelenti, hogy hatóanyag. Minden gyógyszerben van hatóanyag, meg úgynevezett vivőanyag. Drog, meg placebo.

– Az a placenta – javította ki a legényke nagyot húzva az üvegből. – Mondom, ne próbáljon átverni!

– Nézze – fordult a fiú felé kissé idegesen –, én nem vitatkozom magával ilyen nyilvánvaló marhaságokon! Hársfavirágot szedek teának, amit télen megfázás, meg légúti betegség gyógyítására használunk. Ennyi. Szó sincs semmiféle kábítószerről. Olyasmivel én nem foglalkozom.

– Nem hát. Én sem. Ki beszél itt kábítószerről? Oké, fater, ne kapja már föl a vizet! Azt hiszi zsarú vagyok? Hát így néz ki egy zsarú? Még téglának is kevés lennék...

– Nem hiszek én semmit... Hagyjon békén!

– Nincs üzlet?

– Nincs. Mondtam már...

A fiatalember arca elkomorult, megkeményedett. Borbíró mellén megmarkolta a pólót, s a másik kezében ütésre lendült a sörösüveg. Aztán félúton eltörte a mozdulatot, elvigyorodott és hátrább lépett.

– Semmi baj – mondta. – Hozok egy sört. Megbeszéljük. Látom, okos ember vagy, fater. Nem hagyod magad kifagatni. Megalkuszunk. Oké? A haverok is benne vannak a buliban...

Ezzel átugrott az árkon, és kaján mosollyal elindult az üzlet előtt hangoskodó társai felé. Borbíró meg, amint egy kissé eltávolodott tőle, gyorsan felugrott a kerékpárjára, és amint csak az erejéből futotta, elkezdett tekerni az ellenkező irányba.

– Ki volt ez a csöves pöcs? – kérdezte az egyik suhanc a bolt előtt.

– Ez? – bólogatott sokatmondóan a kérdező. – Ez, apám egy igazi droggereskedő.

– Szerezte tőle füvet?

– Van ennél minden, nem csak fű. Majdnem szétvertem az agyát.

– És ki tartott vissza?

– Ki, ki, te hülyegyerek?! Gondolkozzál! Majd megkeressük.

– Há...át... – húzta el a száját a másik. – Azért csak meg kellett volna verni, hogy tudja, merre, hány kilométer...

– Vagy legalább a biciklijét elvehettük volna... – tette hozzá a másik.

Borbíró hátán patakokban folyt a verejték, mire kerülő utakon hazakerekezett. Vagy fél órát lihegett – pihegett a szaltilijében, mire rászánta magát, hogy a felesége szeme elé kerüljön.

– Hát te hol kujtorogtál ebben a hőségben? – kérdezte tőle az asszony.

– Megnéztem, nyílik-e már a hársfavirág, és közben találtam egy tökös témát. Lehet, hogy holnap meg is írom.

Vicei Károly

Elmevizsgálat

részlet egy készülő regényből

Védőügyvédemnek, Deliç Mirkónak nem sokat ért a szava a diktatúrát kiszolgáló bíróság előtt. Amit csak tudott, megtett az érdekekben. Azt is megpróbálta kimódolni, hogy kaució ellenében szabadlábról védekezhessek. Testvérbátyám vadonatúj házat ajánlotta föl, annak biztosítékául, hogy kiengedésem esetén nem szökök meg az eljárás elől. A kaució Nyugaton alkalmazott intézménye a keleti „demokráciákban” elképzelhetetlen volt; a bíróság simán elutasította az erre vonatkozó ügyvédi beadványt.

Deliç kijátszotta a delikvens beszámíthatóságának lapját is; elmeügyintézeti kivizsgálásomat indítványozta, hátha megállapítják, hogy nem is ép ésszel fogtam a szintársulat szervezésébe. Az ügyvéd már csak a pszichiátriai szakvéleménytől remélte várható büntetésem mérséklését. A bíróság jóváhagyta a klinikai megfigyeltetést, ami nekem se volt ellenemre. Számomra kellemes kirándulást jelentett a többszöri kórházi portya.

Már csaknem egy éve voltam cellalako, s januártól decemberig mindössze ötször-hatszor mozdulhattam ki a börtönből, rabomobilban, megbilincselten. Többnyire a bíróságra vittek, egyszer fogházásra, egyszer a kórházi belgyógyászhoz. Felváltva két magyar pilóta fuvarozta a rabokat. Hallgatag emberek voltak, nekem így is együttérzőknek tűntek föl. Amikor csak egymagam utaztattak, közönséges személyautóba ültettek. Az elbambult ór mellett az útkereszteződésben lépésben haladó kocsis hátsó üléséről a járda szélén álló diáklányokra mosolyogva fölmutattam bilincses kezemet. Néha többünket is szállítottak a bíróságra tartó rendőrségi kisbuszon. Középkorú vörös nő ült mellettem, s a beszédtilalom ellenére ezt-azt elmondunk magunkról. Ő palicsi és sikkasztott. Zárkája fölöttem van, a harmadikon. Ugyanazon a napon fogtak le bennünket. Ő az, aki esténként iskolázott szopránján folytatja a Solveig dalát, melynek első sorait rácsos ablakomból zengedezem. „*Elmúlhat a tél, a május, a nyár, / Elfuthat az év, az idő nem vár...*”

A szabadkai kórházban szüntelenül folyt az építés, felújítás, toldozás-foldozás. A nemrég befejezett toronyépület mellett betonvázak monstrumai éktelenkedtek, és mint szakrendelők szolgáltak még a 19. századi lepusztult földszintes épületek.

Az üvegpalota sokadik emeletén Fehér Ödön pszichiáter fogadott, régi ismerősként, mert földim volt, és pályakezdő korában meghűléssel, torokfájással többször betértem rendelőjébe. (Fehér doktor édesanyja legkedvesebb óvónénim volt.) Míg öröm a váróban unatkozhatott, a doktorral kötetlen beszélgetést folytattunk. Többnyire ő vitte a szót. Röviden elmondattott „bűnügyemhez” nem fűzött kommentárt. Mások eseteit hozta szóba, az eléje hozott köztörvényesekéit. A csecsemőgyilkos anyákkal kapcsolatban elmondta, hogy sú-

lyosbító körülménynek számít, ha a szülés és az ölés között megtörtént a szoptatás. A jóképű, kedves, finom modorú orvos tíz perc múltán elbocsátott, és többé nem találkoztam vele.

Az udvar kisebb épületeiben dolgozó kollégáimhoz jártam még több napon át. Ott két pszichiáter, egy pszichológus és egy szociális gondozó foglalkozott velem. Nekem szórakoztató színjáték volt a zsúfolt várótermi élet. Az elmebaj színes figurái mondták hol zavaros, hol követhető és választékos monológjukat. A próbaitatásnak alávetett alkoholisták némelyike ordítva dühöngött. A csendes paciensek között két szabadkai ismerőst is felfedeztem; az egyik távoli rokonom, Habinyák Laci, aki gyerekkorunkban többször nyaralt Zentán, s amikor eljött a hazautazás ideje, mindig elfogta a síró-görcs. Nem lep meg, hogy húsz év múltán itt lelem a mentálisan megrokkantak között. A másik fiatalember az újvidéki egyetemi évekből ismerős. Ő medikusként akadt el tanulmányaiában, ám most is folyton azt hangoztatja, hogy mindenképpen orvos lesz belőle.

Néha már délutánba nyúlt az idő, amikor a megfelelő szaki színe elé járulhattam. A börtönőr nem ücsörgött velem a váróban, az túl unalmas lett volna neki, inkább egy udvari padról tartotta szemmel a kijáratot, melynek ajtaját általában bezárta a személyzet. De a balkáni henyeség folytán olykor tárva-nyitva maradt az ajtó, és színét se láttam az engem kísérő egyenruhásnak.

Egyszer a Bótyónak becézett, a fegyintézeti alkalmazottak mogorvaságától elütő természetű, alacsony és törekeny űr volt rám beosztva. Félszegen, bocsánatkérő tapintatossággal tette rám bilincset, a börtön és a nyomda közötti keskeny udvaron bemelegített motorral várt a rácsos ablakú kis busz, amely aztán két kilométerrel arrébb gördült be velünk a kórházkezelés melletti parkolóba. A sofőr már tervezhette a fél napi helyben bóbiskolást, újságolvasást és rádiózást, Bótyó meg én pedig az udvari járdán nyomultunk a lélekidomárok zárt intézete felé. Mögülünk ekkor dörrent ránk – szerbül és rekedten – egy női hang.

– Szégyellje magát! Így vezetni egy embert! – mutatott rám a szigorú asszonyság, és megparancsolta az űrnek, hogy azonnal oldozzon el, mellette haladjon, én pedig elől, egyedül. Bótyó egy pillanatig se tévovázott; engedelmesen hajlott a szóra.

A rendelő ajtajában új meglepetés tetézte az előbbit. Fegyveres kísérőm síróra váló hangon kérte, hogy ne szokjak meg, mert ha meglépnék, az az állásába kerül. Szabályosan elkéredkedett tőlem, mondván, hogy elintézni való dolga van a városban. Szépen kért, hogy mindenképp várjam meg, ha előbb végeznék a doktorokkal. Meg se fordult a fejemben a szokás. Az balul is kiüthetett volna. Talán csak próbára akarnak tenni; lesben állnak, elkapnak, és súlyosul helyzetem. Minek is szoknék, ha egyszer ártatlannak vallom magamat, a semmiért kasztliztak be, ami majd ügyis kiderül a „vizsgálat” során, legkésőbb a főtárgyaláson, s akkor felmentenek, elnézést kérnek, és kiengednek.

Az elmeosztály szakemberei életemről meséltettek, és arról a „bűnügyről”, amibe belekeveredtem. A két ideg orvos közül Szakács doktor kevésbé kötekedett velem, már-már korrektül viszonyult hozzám, de rideg, távolságtartó volt, szemernyi jelét se mutatta az együttérzésnek. (Lehet, hogy ők is eljártak a jóindulatú és az ellenséges vallató szerepét, amiként a rendőrség is szokás?)

A pszichiáterek külön-külön beszélgettek velem.

Szűk Balázs

A tó melyen majd lépdelsz...

*Örök hajlék, be jó tebenned,
Örök szökőkutad csobog.
Lemossuk ott a földi szennyet,
Mi álmodók, mi alkotók.*

Juhász Gyula: Turriss Eburnea

...a halálon túl találkozunk,
s várlak majd a fényküllőzte,
árnyéktalan, kristály-fák aljában,
testetlen-fehér vágyakozásban...
...húsz év után, ott fenn
a kezembe adom régóta Érted őrzött
fagyott könnyeim ezreit: életem
tisztá hozadékát, mint alkimista a
végső párlatot, esszenciát az
egymás nélküli történésekből,
az átölelt párnák izzadtságceppjeiből,
a fogósszeszorított elviselés és a
„nem lehet” jóságából...
...hogya belépsz hozzám a
hosszú sötét folyosóról,
ott fenn, egy tóhoz viszlek, s leveszem
Rólad izzón forgó nőiességed nappali köntösét,
mi itt a földön delejes áramban rántott feléd,
mindig messzebb Tőled, de ott
már értelme sincs a pólusok közötti létezésnek...
...jaj, de még tudom ott is, hogy nekem Te voltál
a férfikor zenitjén a sosem lesz örökös Mátrix...
...miután leázott rólunk életünk, e díszes
földi festék, majd játszódunk gyermekként,
mert nem feszül közénk a sors, mint
hegy-súlyú Isten-kard, amelyet se
Te, se én nem tudtunk kihúzni
a vicsorgó kő-hüvelyből, lent a
minket bezáró néma földön.

CSERNÁK ÁRPÁD

Késhal

Nem lehet örökké keseregni, örökké fájdalmak, feszültségek között élni, még akkor sem, ha tudod, hogy csak a rendíthetetlen kétségbeesés szilárd alapzatán lehet biztonságos lakhelyet építeni a lélek számára; de miután áthatoltál a sötétség barlangjában, melynek padlózata elvetélt remények sírköveivel van kirakva, szeretnél eljutni abba a templomba, ahol a szépség fénylik és ragyog, távol a bánat minden érintésétől, távol a változás félelmétől, távol a tények világának kudarcaitól és kiábrándulásaitól... Nem lehet örökké összeráncolt homlokkal, ökölbe szorított kézzel, görbe, görcsös testtartással, lehajtott fejjel járni; örökké csak az éppen előtted látható egy

*...egymásra borulnak,
szinte ölelkeznek, hogy az alattuk sétáló
azt érezze: oltalmuk alatt áll...*

négyzetméternyi felületet – padlót, flasztert vagy murvát – bámulva, nehogy találkozzon tekinteted a szembejövőével, és meg kelljen állnod, és látni kelljen annak gyanakvó, kételkedő, álszent, vagy éppen gyűlölködő tekintetét, esetleg még beszélgetni is kelljen vele..., hiába tudod, vallod, hogy: ha egy emberrel beszélsz, akivel nem kéne beszélned, az időt vesz-

tegetted..., mégis megteszed újra és újra..., vesztegeted az időt..., igaz, Kung mester azt is mondja: ha egy emberrel nem beszélsz, akivel kellene beszélned, egy embert elvesztettél; a bölcs sem időt nem veszteget, sem embert el nem veszít..., de – valahogy – már kételkedsz abban, hogy ilyen emberrel találkozhatsz, és inkább csak magad elé nézel...

Kivéve az erdőt. Itt egyszerre kiegyenesedhatsz, akár a fák, fölnezhatsz, föl a lombkoronákra, föl, akár a lombok között fölfénylő égig. Kioldódik belőled a feszültség, teli tudóval szívod a friss levegőt...

Már amikor bekanyarodtok az erdő felé vezető kavicsos úton, kutyád a kerekek surrogásából, a buckák és gödrök ritmusából felismeri, hogy merre jártok, felugrik a hátsó ülésre, izgatottan nyüszög, szinte énekel; ha résnyire nyitva a kocs ablaka, kidugja nedves, fekete orrát, és beleszimatol a levegőbe...

Aztán, ahogy kiszálltok a kocsiból, előre rohan, föl a domboldalon, sorra meglátogatja az ismerős fákat, bokrokat, fűcsomókat...; rengeteg dolga van..., száguldozik szabadon, önfeledten, fák gyökereit szaglássza, váratlanul kaparni, ásni kezdi a földet, majd beleszagol a félkész gödörbe, tappancsainak hangját messziről hallod a lehullott, roppanó apró gallyak között, az előző években összegyűlt ezer illatú, csörgő barna avarban...

Ország László fotója

Te meg áhitattal nézed a fákat, a cserjéket, a zöld ezer árnyalatával megfestett tájképet. Közről látod, hogy bükk, tölgy, juhar, nyír vagy kóris, hogy az egyiknek a levelei tojásdad alakúak, szélei enyhén hullámosak; a másiknak rombusz, vagy mondhatnád: szív alakúak, a harmadiknak tenyeresen szeldeltek, szélük fűrészkes; az egyik üde fűzöld, nád- vagy opál-, a másik gyík- vagy bogárzöld, sötétbe hajló, komor, vagy ezüstösen fénylő...; de így, amint közeledsz feléjük, még itt a parkosított részen át, a tó mellett haladva, és távolabbról látod őket, olyan, mint egyetlen hatalmas tájkép, egy zseniális pointillista piktor alkotása, vagy egy virtuóz gobelin, néhol finom szövésű szövet, másutt fénylő selyem..., almazöld damaszt, króm-oxid-tüzes posztó, áthálózva nefrit és arany szákkal..., szomorú bükkfák sötét tömbje feketésvörös árnyalatokkal, másutt nyírfák csoportja készlet mosolyra tündöklésével, fényben táncoló leveleivel, törzsük fehér kérge csíkokban hámlik; oszlopszerű, hematitszürke törzsükön gyertyánok magasodnak a többi fölé, ágai gótikus ívben hajlanak egymás felé, lombkoronájuk összeér, egymásra borulnak, szinte ölelkeznek, hogy az alattuk sétáló azt érezze: oltalmuk alatt áll, itt semmi baja nem lehet..., itt nem történhet veled semmi rossz, védett vagy..., orfikus szöttes, méhek dünyögésébe, madarak csivitelésébe burkolva... Ahol nem állnak egymás mellett szorosan a fák, és ritkábbak az ágak, a lombok között utat talál magának a naplemente közeledtével, nyugat felől egyre élesebben bezúduló fény, tündöklő ezüsttel bevonva a szöttes egyes részeit, vagy arannyal átizzítva a zöldet, a sárgákat...

Kutyád, miután keresztül-kasul száguldozta az erdőt, föl-le, a dombtetőre, aztán vissza az alacsonyabban fekvő fövényre, néha-néha útba ejtve gazdáját egy-egy paskolásra, mintha futásban közölni akarná: jól vagyok, boldog vagyok, és a gazda is közölni akarná: milyen jó itt, örülök, hogy velem vagy...; lerohan a tóhoz, és ott ahol alacsonyabb a part, iszik néhány kortyot, lefetyel, aztán óvatosan belép a vízbe, úszik...

És ebben a pillanatban valami olyasmi történik, amit nem értesz, ami egyszerre kioltja a fényeket, fakóvá teszi a színeket: belereccsen a levegőbe, a dünyögő csendbe egy rekedtes, nemtelen hang:

– Ne engedje bele a kutyát a tóba, mert elkergeti a halakat!

Egy pillanatra minden megdermed, minden elhallgat... Körülötted és benned. Nem érted.

Mi van? Mi ez? Ki ez? Honnan jön? Aztán felocsúdsz... A hang irányába fordulsz, és látod, hogy a túlsó parton ül egy alak, hosszú bottal a kezében, simléderes sapkával a fején..., aztán azt is látod, hogy nem csak az ő oldalán, de itt, ahol te sétálsz a kutyáddal, botok vannak letámasztva, és hosszú damilszálak lógnak a vízbe... Orsók, bóják..., vagy mik, mindenféle kacat, amit baromi drágán meg lehet vásárolni ehhez a számodra érthetetlen időtöltéshez... Semmi kedved megszólalni, de érzed, hogy ezt nem hagyhatod szó nélkül:

– Én a halak pártján vagyok! – kiáltod át a túlsó partra.

– Ha nem teszi pórázra a kutyát, telefonálok a rendőrségre!

Emelkedik a vérnyomásod. Mi van? Hova? Hol vagytok? Miféle korban?

– Ávéháznak tetszik lenni!? Vagy munkásörnek!? – csattan a hangod.

A túlsó parton felpattan a sapkás figura... Tanácstalanul, sietve lépked, toporog, elindul, morog, aztán visszafordul, annyit lehet látni, hogy térdnadrág van rajta és kövér.

– Átmegyek! – üvölti – ...és beledöntelek a vízbe!

– Jöjjön csak! De miért olyan biztos abban, hogy maga dönt bele engem, és nem én magát? – Megint tesz néhány ingerült, tétova lépést, és megint üvölt valamit, de mivel ideges, rekedt és rosszul artikulál, csak annyit hallasz, hogy megint azzal fenyeget, átjön, és kvartyogása végén a kutyádat emlegeti. Ez már végképp túrhetetlen:

– Ne fenyegetse a kutyámat, maga barom! – ezt már egészen zengő, erőteljes hangon mondd. Érzed, hogy a mondat süvít, mint egy nyílvesző, jól irányzott, és célba ér.

A túlsó parton még halod a morgást, a káromkodás-fosz-lányokat, látod a toporgó kövér alakot, de már elfordítod a tekinteted, hívod a kutyádat..., mentek tovább az erdő mélyére, de érzed: ez a séta már nem lehet olyan, mint a többi, és tudod: ez a hely sem lesz többé olyan, mint eddig. A legjobban az dühít, hogy akaratom ellenére belerángattak egy ilyen ócska, alpári szóváltásba, de aztán azzal nyugtatod magad: ha belerántanak a sárba, persze hogy te is sáros leszel..., nem lehet kikerülni.

*Tudja, ezek tájidegen halak...
nem lett volna szabad...,
de azt akartam, hogy éljenek...*

Csörtettek egyre beljebb a fák közé, elszántan, hátha feledhető az egész, és bár egyre sötétebb és hidegebb lesz, továbbra is érzed, hogy a gyertyánok, tölgyek és fenyők oltalmában álltok, de látod, hogy egyre nagyobbra nőnek az árnyak, halod, hogy a madarak elváltozott hangon káricsálnak, szél borzolja a lombokat, és az ezüst és arany helyett vörös fény szivárogo a levelek és ágak között...

...aztán egyszerre furcsa hangokat hallasz, semmihez nem hasonlítható csobbanást, csattanást, tompa puffanást, és kutyád rémülten, hátracsapott fülekkel rohan hozzád a nádas felől, lelapul melléd, vinnyog, nyüszít, mint amikor idióta szilveszterezők petárdákat durrogatnak, vagy több milliárdos tűzijátékokkal szentségtelenítenek meg szent ünnepeket a mindenkori hivatalosak, a mindenkori nép igényeinek kiszolgálására, és nem érted, de te is érzed, hogy itt és most valami elromlott, démoni erők próbálják uralmuk alá vonni a szelíd tájat, azt a templomot, ahol eszményeid előtt hódolhatnál...

Leguggolok Bogi, a kutyám mellé, és próbálom megnyugtatni, simogatom rigófekete fejét, lapogatom az oldalát..., nyugodj meg, nincs semmi baj..., mondogatom, miközben próbálom magamat is megnyugtatni, de közben állandóan tekergetem a fejem, lesek, figyelek, körbe-körbe, mint aki nem tudhatja, honnan éri valami támadás orvul, amivel szemben már nekem kell helytállnom, amikor már nem számíthatok a fák védelmére...

...de csend van, nem mozdul semmi, és Bogi is megnyugszik lassan, csak néha nyüszög alig hallhatóan. A biztonság kedvéért azért ráteszem a póráz, lassan fölállok, de közben, ahol egy parányi mozgást érzek, tekintetemmel rögtön rácsapok. Szinte teljesen besötétedett. Bogit szorosan magam mellett tartva elindulunk visszafelé. Mindketten figyelünk, de nem történik semmi.

Ahogy kiérünk az erdőből, és közeledünk a ritkás, a szürkén fénylő fövény, a homálylító tó felé, úgy tűnik, egyre vilá-

gosabb van. A Nap még éppen visszanez, egy-két rózsaszín felhőfoslány is látszik az égen. Óhatatlanul átnézek a túlsó partra. És akkor meg kell állnom. Bogi leül mellém, és ugyanabba az irányba néz mint én, fejét félrehajtja, fülét kissé megemeli. Szemben, a sivárrá taposott agyagos parton egy felborult kisszék, nem messze tőle elterülve két térdnadrágos, vaskos láb érthetetlen, kifacsart pózban, fölötte fakópiros pólóba préselt kövér test, görcsbe rándult karokkal, és a hátrahanyatlott kopasz lila fej... A simléderes sapka és a bot néhány méterrel arrébb, ellentétes irányban... A tó zöldesbarna vízén lassan elmúló koncentrikus körök...

Másnap a városi ingyenes reklámújságban rövid cikk jelent meg ezzel a címmel: *Rejtélyes eset*. Nemigen szoktam ezt a sajtóterméket olvasgatni; többnyire csak arra használom, hogy amikor enni adok Boginak, ezt a tányérja alá teszem. Most is így történt, de megakadt a szemem a címen. Alatta ez állt: „Tegnap este, a Bereki tó partján megtalálták B. J. nyugdíjas rendőr holttestét. Rendőrségi jelentés szerint horgászás közben érte a halál. A kirendelt orvosszakértő megállapítása szerint a halál oka: áramütés. Tanácsatosan állnak az eset előtt, mert sehol a közelben, több száz méteres körzetben nem található semmilyen elektromos forrás. Az idegenkezűség kizárható. A nyomozás folyik.”

Bogi ott ült mellettem, fölfelé nézett, látszott rajta, nem érti, hogy miért áll meg a kezemben a nyeles edény, amiből a langyos vizet szoktam a tányérjában elhelyezett eledelre önteni. Szereti, ha az efféle szertartások, séta, etetés, labdázás... mindig ugyanakkor, ugyanúgy zajlanak le, de én most mozdulatlanra dermedtem a hír olvastán. Aztán automatikus mozdulatokkal elkevertem az ételt a vízzel, letettem a tányérra Bogi elé, de közben egyfolytában egy régi beszélgetés járt a fejemben.

Évekkel ezelőtt történt. Amikor még a belvárosban laktam, gyakran betértem a „ZÁTONY” nevű kiskocsmába. Szinte mindig ott volt Ede, a halbiológus, mindig ugyanabban a kopott öltönyben. Soha nem volt józan, de bántóan részeg sem. A vezetéknevét soha nem hallottam, mindig csak így szólították: *Ede*, vagy így: *halbiológus úr*. „*Ede, kellene egy negyedik..., nem szállsz be?*” Vagy: „*Halbiológus úr, kihívhatom egy sakkpartira?*” Kérdezték. Jellegét tekintve nehezen körülírható, családi-as hangulatú hely volt a „ZÁTONY”. Idejártak a környék magányosai, szelídebb alkoholistái. Itt csak játszottak és ittak, néha beszélgettek.

Egyszer a „*Vörös bohóc*” nevű ózsi játékgépen pörgettem el a zsebemben felgyülemlt fémpénzeket, amikor odaállt mögém Ede, kezében az elmaradhatatlan nagyfröccsével. Eleinte csendben figyelte a játékomat, kisebb tanácsokat adott, főlészint, ha valami nem sikerült, és elégedetten csettintett, ha bejött valami. Aztán, amikor szépen beállt egymás mellé a három vörössipkás joker, és alul kis fémtálcába csörömpölve hullani kezdtek a pénzermék, úgy örült, mintha ő nyert volna, tompa tekintetében fény gyúlt és átszellemült arccal azt mondta: „*Akárcsak a pisztrángok!...*” és egy hajtásra kiitta maradék italát.

Ekkor néztem először a szemébe: különös láz égett benne. Meghívtam egy nagyfröccsre, én meg kértem egy felest a házi pálinkából. Ott könyököltünk a pultnál, és ő mesélni kezdett. Nem ismertük egymást, mindig csak ott találkoztunk a „ZÁTONY”-ban, azóta sem láttam, de akkor megeredt

a nyelve. Sokszor tapasztaltam, hogy az efféle helyeken, meg vonaton, váratlanul megnyílnak előttem az emberek, soha nem látott bizalom ébred bennük, elmondják legrejtettebb titkaikat, szabadabban és őszintébben, mint a gyóntatófülkében. Eleinte csak szavakat mormolt maga elé, összefüggéstelenül, aztán mégis csak kikerekedett a történet: „...*szivárványos pisztrángok..., a pisztrángok tánca..., minden ezüst..., angyalhalak..., azoknak meg világító arany pikkelyük van..., mint apró aranytallérok..., nem, nem is..., inkább mint apró ékszerek a korallzátányok között..., a tenger tündöklő titkai...* – mondta, egyre jobban belehevülve, már-már fellengzősen, vagy mintha versimádó szavalná kedvenc költeményének legkedvesebb sorait – ...*áttetsző gébek, világító szűzhalak, csíkos-pöttyös korallsügegek, császárhalkak..., ezeknek meg, tudja, sötétkék testük van, és rajtuk elképesztő sárga vonalak, mintha valaki kifestette volna őket..., aztán ott van a vörösfarkú macskahal, ez meg tulajdonképpen olyan, mint egy nagyra nőtt ebihal..., nílusi sügegek, naphalak..., és igen: a szivárványos pisztrángok a napfényben..., mintha minden ezüsthől volna...* – itt ivott egy kortyot, és kissé józanabban folytatta – ...*tudja, évekig Dél-Amerikában éltem és dolgoztam, az Amazonas meg az Orinoco partján..., vagy inkább benne..., nagyon jó ajánlatot kaptam, nem lehetett kihagyni..., aztán, amikor lejárt a szerződés, és tudtam, hogy haza kell jönnöm, hoztam ezekből a halakból... Nem tudtam elképzelni az életemet nélküliük. Akkor még kertes házban laktam, volt családom, és jól kerestem... Halastavat csináltam a saját kertünkben..., de azon kívül is tele volt a ház óriási akváriumokkal..., szinte az egész ház egy nagy akvárium lett... Sokféle szenvedélybetegség van, nekem ez jutott: halfüggő lettem..., és amióta ez nincs, csak azóta a pia... Persze, nem bírta a családom..., főként a feleségem..., meg én sem bírtam már anyagilag... Nem tudtam, mit csináljak. A helyzet egyre kibírhatatlanabbá vált, már nem tudtam fenntartani az akváriumokat, de a halakat képtelen lettem volna bántani... Éjszakánként elkezdtem őket kiköltöztetni..., vagy inkább beköltöztetni a környező tavakba... Tudja, ezek tájiidegen halak..., nem lett volna szabad..., de azt akartam, hogy éljenek, ez mindennél fontosabb volt számomra..., arra gondoltam, ha én nem is láthatom őket, legalább ők érezzék jól magukat... Nagy marhaság volt, de ma sem tennék másként. Arra persze ügyeltem, hogy az egymásra veszélyes fajtákat ne ugyanabba a tóba vigyem... Akik otthon egy akváriumban voltak, azok ugyanabba a tóba kerültek... Ahogy fogytak a halaim, úgy piáltam egyre többet. Betemettem a halastavat, eladtam az üres akváriumokat... Aztán a feleségemmel elváltunk, a gyerekek megnőttek, az egyik Angliában él, a másik Pesten, én meg egy kis lyukba költöztem... – kiitta maradék italát, forgatta maga előtt az üres poharat, aztán letette a pultra, karonfogott, kissé félrehúzott, egészen a játékgép falához szorított, lázas teste felfokozta az évek óta mosatlan ruhájából áradó hal-szagot, tegezni kezdett, és eszelős tekintettel, suttogva folytatta – ...*tudod, volt egy késhalam is..., egy villamos angolna..., electrophorus electricus..., ez az állat csupa izom, a fél teste egyetlen hatalmas akkumulátor..., ha felbösszantják 6–700 voltos impulzust tud kibocsátani..., ha akar..., úgy használja az áramütést, mint a rendőrök a sokkolót: a gerinc és az izmok közötti idegeket veszi célba..., nagyfrekvenciás elektromos sortűzet is le tud adni..., de engem nem bántott..., én ráfeküdtem a hátára, és együtt úszkáltam vele..., alacsony feszültségű impulzusoknál olyan érzésem van, mintha alaposan megmasszíroznának..., figyelj..., lehet, hogy nem hiszed el, de értette minden szavam..., akár egy kutya...*”*

Arra lettem figyelmes, hogy Bogi az orrával bökdösi a könyökömet. Pofájában a labdája, szemében a kérés: Gyere, játsszunk!

Bilhebolha lélekfonala

Olvasólámpa
KÖNYVEKRŐL, ÍRÓKRŐL

Befogadástörténet Varga Domokos György ifjúsági könyvéhez

Egy olyan kötet ez, amelyet – bevallom – nagyon nem szerettem, amikor még kéziratban olvasni kezdtem. Mit akar a könyv írója? Vesz egy bolhát, és beledugja mindenki fülébe? És aztán? Mit csinálhat a bolha a fülben?

Elképzeltem az én fülemben egy kis állatkát, mely ráadásul beszél és csíp – épp ott, ahol a legérzékenyebb. Kirázott a hideg a gondolatra, és szóltam is, hogy nekem aztán nem tetszik az egész, de Varga Domokos György rá sem hederített, folytatta a mesefüzért, és küldte rendületlen Dini Dani történetét hol a Pipacstelepről, hol a Repedt kerítés megálló mellől, vagy épp a Csipkebokortól, vagyis nem onnan, hanem a Csalán utca rollermegállóból.

*...meséről mesére egyre mélyebbre
merülünk, egyre több szépséget láttat
emberi lelkiünk titokzatos zugaiból.*

Bilhebolha ugyanis Dini Danit választotta gazdájának, s betelepülve a fülébe, kezdetét vette a nagy kaland macskával, egérrel, fülhallgatós mobiltelefonnal... Hát persze, nem felnőtteknek íródott ez a könyv, hisz némelyikük még azt sem tudja, hova kell dugni a drótot, és mi a jó abban, hogy az ifjúság fülében recseg-ropog a zenének mondott zaj.

Amikor kiderült, hogy Bilhebolha – habár igazán kedvére való a természet adta tápláléka – nem igazán „vérlefetyelő” fajta, hanem pöttöm bolha létére is inkább jószolgálaton töri a fejét; s ő minden látszat ellenére sem valamiféle távvezérléses droid, akkor itt ismét elvesztem. Olyan ismeretlen vizekre tévedtem, ahol legfeljebb tizenéves olvasók értik, miről is beszél a bolha és Kisgazdi.

Csípőprotézis-műtetem után szolt az orvos, hogy „kecskére” soha nem tehetem a lábam, mert kiakadhat a protézisem. Jobb híján keresem a kecskét ismét a mesében, s a nagy keresésben egyszer csak kezdem megismerni és megérteni a könyv különös világát: a rácsodálkozó bolhaszemmel mustrált iskolát, a barangoló cserkészeket – a szigorú rajparancsnokot és a csupalélek lófarkost –, meg a bolhacirkusz Randa Dirijét, meg a tintapatronos, rögtönítelő bulizókat, nem beszélve Csórókámról, akit csak Bilhebolha lelkiismeretes nyomozása és a bírónő ravasz becserkészése ment meg attól, hogy gyilkosság vádjával, ártatlanul sirtre vágják. De akár nyomozzon Bilhebolha, akár karácsonyozzon, vagy éppen lakatlan szigetre vetődjék, sőt alkalmi családpszichológus váljék belőle, mindig olyan világba keveredik az olvasóval egyetemben, ahol ugyan bármi megtörténhet, mégis mindig minden na-

gyon életszerű. Minél kevésbé az az eszünk szerint, annál inkább az a lelkünk szerint. S ez ennek a könyvnek a különös varázsa.

Már el is felejttem a „kecskét”, nyakig ülök a „bolhas mesében”. Közben, amerikai módra, belém villan: de megérné, ha ez a füzér rajzfilm-sorozatként is napvilágot látna! Aztán hamar elhessentem az ötletet, hiszen ebből a könyvből hiányzik a harsányság, a piff-puff, a csihi-puhi. Akkor már inkább egy szép magyar mesesorozatnak való, hiszen meséről mesére egyre mélyebbre merülünk, egyre több szépséget láttat s éreztet emberi lelkiünk titokzatos zugaiból. Ám mindig mesélve, mindig szórakoztatva, helyüket kereső, bolyongó ifjakat és borongós örökifjakat egyaránt derűvel szölongatva.

Még olyankor is, amikor rabságról vagy szabadságról, lélekfonalról és beavatásról, hasonlóról szól.

Nem kis mértékben a mesefüzér nyelvezetének is köszönhetően. Alkalmazkodik ugyan a mai korosztály stílusához, de nem felelte el a szép magyar nyelvet, a helyes mondatszerkezetet. Még olyan ékes anyanyelvi kifejezéssel is találkozhatunk, amelyet mi, felnőttek, talán még nem feleedtünk el, az ifjúság viszont aligha találkozik vele mostanság.

„Adjon Isten!” Így köszön Bilhebolha.

Hát, adjon! Adjon sikert, sok olvasót!

Adjon Isten sok olvasót, mert az utolsó fejezet, a *Boszorkánykörben* már igazán belopja magát a szívembe. Bilhebolha itt az élet egyik legnagyobb kérdésére keresi a választ: a halálra. S nekem eszembe jut gyermekkorom rémálma. Meghaltam, nem vagyok már. Végző nyughelyemet láttam magam előtt, az orgonabokrokkal szegélyezett főút menti temetőt. Jönnek-mennek az autók, de én ezekről majd nem tudok semmit, nem látok többé belőlük semmit.

Talán nemcsak Bilhebolhát, de a mai fiatalokat is foglalkoztatja az elmúlás, a földi élet vége. Bilhebolha igencsak igazságtalannak tartja, hogy az ő élete legfeljebb 3–4 évig tart, míg a teknős a százat is megéri, vagy még annál is többet. Ha Bilhebolha Isten lenne, bizony másképpen osztogatná az éveket: az állat, az ember hasznossága szerint. Szerencséjére

egy öregembert vesz észre, hamar ráugrik, mintha megérezné, hogy kérdéseire feleletet talál nála.

Mennek-mendegélnek, hallom szinte, ahogy zörög a vénség csontja, és amikor felérnek a hegyre, a Mester letelepszik egy boszorkánykör kellős közepébe. Leckét kap Bilhebolha – leckét kap az olvasó – hitről, bizalomról, lélekfonálról:

„Lélek / lélek / lélekfonal / összeköt a lélekfonal.”

Majd fogd meg a kezem, kedves Bilhebolha, akkor is, amikor menni készülök...

VERZÁR ÉVA

Varga Domokos György: *Bilhebolha – Beavató mesefűzér, Hét Krajcár, 2016*

Aranyhárs

Varga Rudolf könyvéről

A besorolás kényelmével *allegorikus verses mesének* nevezhető Varga Rudolf könyve, a száztizenöt oldalon megírt *Aranyhárs*. Ám a besorolást csak akkor hagyhatjuk jóvá, ha hozzátesszük, hogy minek az allegóriája, mennyiben mese, és milyen versformában szól, és mennyiben költészet. Nagyon sok árnyalatot fölfedezhetünk az igen eredeti felfogású, gondosan megmunkált kompozícióban, az elbeszélő stílusban és a mű gondolati elemzésében.

Legfontosabbnak a mesébe bujtatott társadalmi és létkritikát tartom. S ha ezt a bujtatott jelleget nézem, akkor az a legfontosabb, hogy mit és hogyan „bujtat”, illetve közvetít a figyelmes olvasónak. S ha ezt elfogadjuk, akkor *szatíráról* beszélhetünk. A mű „főhőse” antihős: egy aranyhársfa odvában, kérégeiben, levelein egész hangyatársadalmat alkotó hangyaboly magányos egyede, egy szárnyashangya-rabszolga. Már a mű kezdetén érezzük: embert jelképez, egy szokványos, rabszolgamód gürcölő, jóra és szépre vágó, a hatalmaktól rettegő, megalázott embert, aki szerelembe esik, csalódik, s még attól is szenved, hogy önkényeskedő, idegen betolakodók és ártó szellemek fenyegetik létében.

Hangyai, illetve emberi mivolta megér egy misét. A hangya régóta jelképezi a mesékben (*A tücsök és a hangya stb.*), és a köznyelvben a szorgalmas munkást, cselédet, a munka nehezét elvégző sokasághoz tartozó személyt, a hangyaboly pedig az emberi társadalmat, királynővel, örökkel, katonákkal, dolgozókkal s a hangyanőstényeket megtermékenyítő, feladatuk végeztével elhulló hímeikkel. Állandó szókép a hangyaszorgalom, a tömeglétet kifejező „*annyian vannak, mint a hangyák*” és a kicsiség mértékére utaló „*hangyányi*” szavunk. Az irodalom történetében a legjelentősebb esszét a belga Maeterlinck írta a hangyatársadalomról, analógiákat keresvén az emberi állammal, tudományos precizitásra törekedve, önkényes vonatkoztatások nélkül. (Külön tanulmányt szentelt az ugyancsak társadalomban élő természeteknek is.) A sokszor szénakazal nagyságúra növvő hangyaboly az óriáscsecsemőként dédelgetett hangyakirálynő körül alakul ki, és ezt sokszor a vezérnek hízelgő emberi tömeg jelképeként emlegetik azok, akik – mint

Varga Rudolf is – rosszállóan, a céltudatos társadalombírálat szándékával írnak a tömegember viselkedéséről.

A szerző az Ámin nevű szárnyashangya-egyed szempontjából tekint a boly közös életterére, a védhető várként, méztermelő nagyüzemként szolgáló, virágillatú Aranyhársra, amelyet a magyar mitológia szavával *életfájának* vélek. Annál is inkább, mert a mű ízléssel válogat a magyar, illetve finn népmesék eszköztárából. A mese nyelve a Lönnrot által ősi elemekből összeállított *Kalevala* számos formai elemét követi ritmikus, ismétlésekben bővelkedő, a sorvégeken rím nélküli verselésével, az ősmagyar „kerescenmadárral”, az *üveghegyen is túl*, ahol az *árgyélusmadár se jár* motívumával és Ősten, vagyis az öregisten figura etimológiájával (vagy humoros

Legfontosabbnak
a mesébe bujtatott társadalmi
és létkritikát tartom.

változatban a Kaporszakállúval) s a jelentékeny dolgokat nyomtatékosító alliterációkkal. Ezek a stílusesszéközök váratlanul, bravúrosan maguktól értetődően változnak át a modern társadalom világában mindennapos dolgokra: hivatalnokokra, gépírókisasszonyokra, fejlett légszennyező berendezésekre és más környezetpusztító csodára és még sok mindenné. Az aranyhárs tejjel-mézzel folyó Kánaánja belülről is, kívülről is ellenséges rablók, hatalmasságok és önkényurak és főként az önkényűrnőt képviselő „bizottság” kényének-kedvének van kitéve. „*Aranyhárs / világban túl / sok az idegen / kéz, túl sok / a hókuszpókus, / a keserűség, sok, / túl sok a szöveg, / túl sok a magyarázkodás, / hogy megértsék, valami / világvégi / szárnyashangya / ispotályban / jó ha megváltásuk / lehet majd a halál, / de arról soha, / soha egy szó, / honnan / és miért az a bizonyos / titokzatos, / megnevezhetetlen tizenhárom, / háromszáz család, / pokol pápái, / kiknek zsoldosai / lesből törnek ránk, / soha egy szó sem arról, túl sok a bekötött, / hazugsággal betömött / száj.*”

Ennyiből is világos lehet: a mindenkori társadalmak *pokoli pápáiról* és rövid pórázon tartott rabszolgáiról van szó. A kicsiben modellezett emberi társadalom heréiről, hazugjairól, a megfélemlítetten hallgatók sokaságáról és a betömött szájú igazmondóiról. Az anakronisztikus időváltogatás is jelzi: a mese éppúgy illik a kőkori, mezopotámiai vagy egyiptomi társadalomra, mint a középkori Bizánra, a szovjet nagyságról nosztalgizáló 21. századi Oroszországra, a főmanipulátor USA-ra vagy az Európa dirigensévé előlépett merkei Németországra. Mert „*Ősten helyett / pénz a mindenható*”. (Lásd alább is!) Megvalósult a teljes *hangyaelidegenedés*: „*computer vezényel számítót, / szárnyashangyarobotot, beköszöntött / a boldogság órája, / döntenie senkinek / semmiben nem kell, / az összes / szárnyashangya / bérrabszolgának, / kamatrabslolgának / csak azt kell tennie, / mit mond a bizottság*”. Varga Rudolf visszafelé lepörgeti a ki tudja, hány ezer évvel ezelőtti és pontosan hol volt (hol nem volt) őshazáig a magyarok őseinek vándorlását. A magyarság, a magyar népnyelv, irodalmi nyelv és a mai magyar szleng közös szellemét árasztja ez az emberiségmese. Látószöge egy-két ponton hazánkra szűkül – íme egy részlet: „*el! el Bizánctól! / minél messzebb, / (...) hadaknak útján, vissza! / visszafelé! / kabarok / nyolc törzse, alánok, / a makacs jászok / lenről integetnek*”. Mintha

szeretné történelmünket visszatéríteni egy újakezdetre érdemes irányba. A nyelvtörténet ősi szavait sorolja megmámorosodottan, mint egy új Kosztolányi, majd a beolvadt népek neveit, a történelmi tényeket tisztelve, lényegi magyarságunkra összpontosít: „*önálló örök létre kelt, örök, / örök / az örökítőanyag*”. Brávó, ezt Illyés Gyula is megtapsolná. De már a Nemzet létét is ügynökök, pénzemberek, világbankok fenyegetik, s még a Bibliát is átírják (illetve átértelmezik). Mert „*kezdettől fogva úgy rossz, / úgy, ahogyan van ez az egész, (...) míg Ősten helyett / pénz a mindenható*”. Minderről a szegény kis szárnyashangyának, Áminnak halvány fogalma sincs, az emberiség és magyarság főgondjai mégis az ő nyakába zúdulnak.

Ha majd összeomlik ez a *látszatrend* és ez a *látszatvilág*, amelyben még a pénz is csak látszat, akkor kezdődik minden előről, mert „*a sokezer éves sátáni terv beérett*”, és majd ezután is újra beérik.

A mesének nincs is vége, *da capo al fine* – az ördögi kígyó saját farkába harap, a folyamat körforgássá válik.

A filmszakmában is jeleskedő Varga Rudolf – nem kevés könyvének birtokában – irodalmi illetékességével is sokkal több figyelmet érdemelne.

ALFÖLDY JENŐ

Kaiser László

Botz Domonkos és írásművészete

Igen sok könyv, igen sok szerző: napjaink egyik kulturális „termése” ez a tény, azokkal a cáfolthatatlan és statisztikailag igazolt adatokkal együtt, hogy kevésbé olvasunk, kevésbé „fogynak” a kötetek. Sok könyv, sok szerző, egyszerre könnyű és nehéz megjelenni, a végeredmény a művek sokasága: jó esetben széles sugárban a boltokban is, vékony sugárban kis példányszámokban. Köztük persze gyengék és rosszak, mondjuk úgy, kevésbé jók, vegyesen. Jók is, tehát az irodalom maga, s most ne méricskéljünk; Osvát Ernő, a *Nyugot* legendás szerkesztője mondta, hogy vannak a nagy írók és van az irodalom. Irodalmon belül gondolkodom a szép számban megjelent könyveket kóstolgatva és valamelyest ismerve, s ez már dicséret, nyilván nem nekem, hanem az alkotásoknak. Ebben a kétségkívül gazdag termésben – Botz Domonkos művei is természetesen idetartoznak – sok hasonlóság és eltérés van, persze a szépírói minőség összeköti őket.

Mi az, ami számomra egyértelműen kiemeli Botzot és műveit a viszonylagos nagy és minőségi mennyiségből? Remekül ír, stílusa van, jó témái vannak. Mindez talán még az evidencia szintjén van. Talán az is – elvégre költőről, ugyanakkor íróról van szó –, hogy vulkanikus érzések részvételteli pillantásokkal keverednek nála, hogy a tegnapelőtti, gyerekkorát idéző és mai életet pásztázó műveiben a feltáró „helyzetjelentések” mellett meghökkentő, megcsavart, furcsa történetek is megfogalmazódnak, nem beszélve valami sajátos, humor sem nélkülöző ambivalenciáról, amely oly jellemző rá. *Amikor a bohóc felzog* – ez egyik verses kötetének címe, és ebben nem csupán írásművészete, hanem emberi mivolta is benne van. Szerepvállalás és őszinteség. Az érzékeny, súlyos egyéniségű, az életben sok mindent tapasztalt érett férfi, akinek előbb az élet volt fontos, mára, vagyis az elmúlt években

az írás, pontosabban a rendszeres megjelenés vált fontossá: lehet, ez egyik oka a viszonylag kései könyvben is megvalósult jelentkezésnek. Jómagam kortársként fogadtam el rögtön, amikor néhány éve megismertem őt és írásait, s boldogan jelentettem meg kiadóként három könyvét, az *Elengedett kézzel* című verses kötetét 2012-ben, a *Szállkás kereszték* című elbeszéléseket 2013-ban és a már említett, *Amikor a bohóc felzogogot* 2014-ben.

A sok dicsérő szó után jöjjön a fő dicséret, az, amire már korábban céloztam. Ez pedig a hihetetlen írói önmérséklet. Másként mondván: még véletlenül sem szószátyár, végképp nem bőbeszédű. Óriási dolog ez, amikor manapság jó műveknél, tehetséges íróknál olyannyira érzem sokszor a túlírtaságot, a művészi igényességet s minőséget csonkító redundanciát. Vagyis nem tudnak maguknak, a mondatformálásnak megálljt parancsolni, pedig talán ez a művészet egyik lényege. Botz Domonkos arányra, mértékletességre törekvő alkotó, nem lép túl terjedelemben a témákban, netán érzésben implicite benne rejlt lehetőségeken. És ez nem csupán konzekvensen a prózájában (kisprózájában) érzékelhető, hanem verseiben is, hogy világos legyen: hosszabb verseiben is. Nem lép túl, mert ilyen az írói alkata, tehetsége, ösztöne – és alkotói intelligenciája. Megint másképpen: nem csupán magában, az olvasóban is gondolkodik. Az emészthető életben tehát, amelyhez éppen az ilyen írások adhatnak áttételesen segítséget és olvasói gyönyörűséget.

Egyébként Botz Domonkos amikor nem ír, hanem irodalmat „szervez”, akkor is ilyen. Folyóirat, társaság, kötet, baráti beszélgetés, szerkesztés, interjúkészítés: mind-mind egy irányba mutat. Érzésekkel telve észszerűen közelebb a lényeghez. Legyen az könyv vagy élet...

CZAKÓ GÁBOR

Lak, lyuk, lik gyökünk családjáról

Boldog emlékeztető Öveges József, azaz „Öveges professzor” az egész nemzet fizikatanára volt, s ezzel igen keveset mondunk. Ha valaki látta legalább a televízióban, vagy hallotta a rádióelőadását elkezdni ezekkel az átszellemült szavakkal: „Vegyünk, kérem, egy gyufaskatulyát!” az rögtön megértette, hogy a gyufaskatulya, vagy a kísérletben föllépő más, mindennapi tárgy Isten különleges műve, amiből itt, rögtön ki fog bontakozni a teremtés teljes, emberért való csodája, a Világmindenség működési elve. És így is történt.

Aki legalább egyszor, szívből elénekelte magában Kosztolányi Dezső *Ilona* című versét, az beavatást nyert a magyar nyelv lelkébe. Az ilyen ember rögtön megérti, ha egy szintén kiváló költőnk, Czuczor Gergely a *Magyar nyelv szótárában* miért éppen nyelvünk parányairól, a hangokról zeng ódákat.

Például az „l”-ből ő és társa, Fogarasi János kúriai bíró, nyelvész, zeneszerző azt olvasta ki, hogy egyebek mellett „háromféle jelentésű szók erednek belőle a) melyekben alapfogalom szállás, ház, ú. m. lakik, lakatlan, lakás, lakó, lakozik, lakályos; b) alapfogalom vendégség, evés-ivás, ú. m. jóllakik, lakodalom, belakni, lakozás, lakoma, lakmár, lakmározás; c) melyek bűnhődést jelentenek, mint lakol, lakolás, lakoltat. Mind ezen értelmekben vett szók valószínűleg egy fogalom alá tartoznak, és egy gyökből erednek. Eredeti első értelme e szónak: szállás, ház, tartózkodási hely, s rokon vele a latin *locus*, német *Lage*.” Itt tehát egy fogalom háromféle jelentésárnyalatának megformálását is szolgálja az „l” hang!

*A szócsalád létének a ténye is
rögtön eligazít, hiszen saját szavaink
egyik ismertetőjele, hogy családosak...*

Mindemellett különféle kisebb vagy könnyű mozgásnak is induló hangja: *lenge, lohol, libeg*, stb. Vagy formálója a „távolodás” jelentésnek: *le – lefelé, vagy: tol, túl* stb.

A *lak, lakáshoz* visszatérve, rögtön jelentkezik a *lék, luk, lik, lyuk* négyes „mélyedés, gödör, beválás” jelentéssel, ami szintén távolodás, hiszen elmozdulás a szóbanforgó dolog fölszínéhez képest, amibe a *léket, lyukat* vájtták. Az öt szóváltozat annak is hiteles tanúja, hogy gyökszavunk tősgyökeres magyar, mert a gyök alakú vendégszavak meddők: sosem nevelnek családot. Erről már többször ejtettünk szót.

Így van ez valóban? Lehet köze a *laknak, lakásnak* a *lukhoz*, meg a *lékhez*? A jogos kérdésre a történelem ad választ, mert már az ókorban tudták, hogy: „*Historia est magistra vitae*”, azaz a történelem az élet tanítómestere. Arra is rájöttek a régiek, hogy minden mindennel összefügg, jelesül a nyelv is a történelemmel, amelyben létezik.

Malonyai Dezső „hatszáz éves okiratra” hivatkozva ír arról, hogy akkoriban „*a cselédség barlangban, ízik-ben lakott, ami födeles vermet jelent.*” (Malonyai: A magyar nép művészete, IV. kötet, A ház, és ami a házban van)

Félig földbe vajt boronaházak még a XIX. században is léteztek hazánkban, elsősorban az Alföldön. Remekül tartották a meleget. Mai fogalmak szerint földfűtést élveztek a középkori cselédek.

Persze korábban is laktunk ilyenekben, ugyanezen okból. Mennyivel korábban? Az andronovói kultúracsalád népei – az Uráltól az Altájig – leginkább állandó, néhol tanyaszerűen szétszórt, másutt falvakban vagy erődített településeken „félig földbe vajt, gerendavázás házakban éltek.”

„*A lelőhelyeken erődített településeket és temetőket tártak fel. A temetőkből teljes lóáldozatot, küllős kocsikat és rengeteg fegyvert találtak, ami politikai összetettségre, a hierarchia meglétére, elit jelenlétére utal.*” (Anthony, D.W. *The Sintashta Genesis*: Cambridge University Press, 47–73., 2009) A régészek arra is fölfigyeltek, „*hogy az említett elit anyagi értelemben nem különült el a népesség többi részétől a régészeti hagyatékból.*” Tehát a társadalom nem szakadt kőgazdagokra és nyomorgókra.

A halotti lóáldozatot a pogánykori magyar temetők ismeretében nem kell magyarázni, de talán a küllős kocsit, mint magyar találmányt sem. Ma már tudhatjuk, hogy Kocs falunk középkori iparosai valójában őseik tudásával éltek – maguk és az egész világ javára.

Nos tehát a *luk*, *lyuk*, *lik*, *lék* „mélyedés” értelmű gyökcsaládunk a magva a *lékel*, *lak*, *lakás*, *lakos*, *lakozik* stb. szavainknak. Természetesen a csíki székely eredetű gyimesi csángók *lok* szavának is. Lásd: Gyimesközéplek. A Kárpátokon inneni magyarban a *lok* = *lak*, lásd: Farkaslaka, Énlaka, Géderlak.

Aki járt Boldogkő várában, az láthatta a tömlőcöt, a sziklába vájt kútszerű lukat, amelybe a rabokat egyszerűen bedobták, vagy ha kímélték őket, kötélben, létrán eresztették le. Aztán ott laktak addig, ameddig... A középkorban másutt se néztek ki lakályosabban a régi várak tömlőcei. Tehát innen, a *luk*, *lyuk*, *lak* gyökváltozatok utójából ered *lakol* szavunk is.

A *luk* szó első említése helynévként, azaz *lak* értelemmel 1015-ből való. Ugyanakkor a *lyuk* „börtöncella” jelentése még a XIX. század elején, 1805-ben is használatos volt! (TESz)

A *lak*, *lok*, *lék*, *lik*, *luk*, *lyuk* iskolapéldaszerű gyökváltozat-sor, melynek tagjait megkülönböztetik magas és mély hangzók, valamint az l-ly váltás. Megkülönböztetik az egyes elemeket, de nem szakítják el őket egymástól!

Közös alapjelentésük: mélyedés, üreg, nyílás. Tehát a magyar „a magyart a magyarból magyarázza”, esetünkben a hat – jelentsben, hangalakban összehajló – gyökszó, mely egy gyökcsaládot alkot. Ezért tartozik ide az eddig részletesen nem taglalt *lék*, *luk* jégben, dinnyében, koponyában.

Czuczor Gergely

Egy versfaragóra

E
Erőködöl, szegény, erőködöl,
Már izzad is kinjában üstököd,
Törléstől elvásik tollad hegye,
S szárát boszús fogaddal rágod el.
Előtted gyúrt lap tintafoltosan,
Betűsor rajta, s minden van, mi kell.
Csak ép vers hája még, és gondolat.
De semmi az! Tehetsz-e róla te,
Ha, míg a vers után töröd magad,
A gondolat pokolnak elszökik?
S midőn egy eszmét jó nyakon ragadsz,
Az átkozott vers megszédül bele?
Csak rajta, pajtikám, ne hagyj magad.
Hull néha szűrből is vajas pogácsa,
S ha Isten úgy akarja, s rendeli,
Tréfából elsül a gereblye is.
Csak verskaptára húzd beszédedet,
Az olvasó lesz a gondolat,
Ha réfen túl ér a szilaj Pegáz,
Farkát csipd el, vagy üsd le nagy fülét,
Ha kurta, farmatringot adj reá,
És íme, kész lesz a poroszka ló,
Ha lábad róla földig érne is,
De semmi az, gyalog te mégse jársz,
Csak rajta, pajtikám, ne hagyj magad.

Hivatalos, ha jobban tetszik, tudományos főszótárunk, a három hatalmas kötetből álló *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, a TESz (főszerkesztő: Benkő Loránd) a magyart nem a magyarból magyarázza, hanem a finnugor elméletnek alávetve. Ezért rendre azt kérdezi, hogy a vizsgálandó szó megvan-e a finnugor nyelvekben? Ha nincs, lehet a szó bármekkora gyökcsalád tagja – egy biztosan nem lehet: nyelvünk szerkesztés része. Módszertanából jobbra hiányzik, hogy leginkább a szócsaládot kellene keresni, hiszen annak szerkezetéből, kiterjedtségéből, az egyes tagok jelentéséből, belviszonyaiból az alaki, tartalmi fejlődésre is lehetne következtetni.

A szócsalád létének a ténye is rögtön eligazít, hiszen saját szavaink egyik ismertetőjele, hogy családosak, vagy legalábbis azok voltak, míg például a gyökalakú jövevények sosem hajtottak oldalhajításokat. Sem a középkortól nálunk élő *lak*, sem a legismertebb mai idegen szavaink egyike a *gól*. Ez nem régen magyarosodott az angol *goal*-ból, de már átvitt értelemre is szert tett: „A professzor beszéde öngólok sorozata!”

A magyar nyelv szerkezete elutasításának következménye, hogy szavaink belső összefüggései elhomályosulnak, sőt szétrombolódnak. Esetünkben a *lak*-ból rögtön *lak 1* és *lak 2* lesz, elkülönítve a *lak* főnevet a *lakik* igétől, mintegy szétszerkesztve természetes egybetartozásukat. Történik ez annak tudatában, hogy nyelvészeink se merik kizárni, hogy a *lak* valaha igenév lehetett, tehát ami most *lak 1* és *lak 2* az kialakulásuk idején a lehető legszerveesebb nyelvi egység volt. Ma is az, hiszen az ún. főnévi alak is fogadja az igeragokat: *lakom*, *laksz*, *lakik*, mint pl.: *nyom*: *nyomok*, *nyomsz*, *nyom* stb.

Hunfalvysta nyelvészetünk legmókásabb alkotása, a *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, (Kiss Lajos, Akadémiai Kiadó 1978) pl. a Géderlak falu nevének utótagjára a „udvarház, falu, település” jelentést adja, a Farkaslaka *lak*jára pedig a „lakóhely, otthon” szavakat. Persze, se levezetés, se magyarázat arra, hogy miért alakult az egyik *lak* értelme így, a másik amúgy. Gyimesközéplek záró tagja, a *lok* „lapály, lapályos erdőség, völgy, rét”. Forrása az ukrán *luk*: „füvel benőtt vizenyős lapály”. Pici szépséghiba, hogy az ukrán nyelv XVIII. sz. előtti állapotáról semmilyen tudományos adatunk nincs. Ellenben a tárgyalt magyar szócsalád nyelvemlékei a XII. századig nyúlnak vissza.

A TESz-ben a *lakl* „ősi örökség a finnugor korból”. Lásd finn *lakka* „födém, eresz, védőtető” észt *lakk* „tető, befedés, menedék, padlás” származéka, melynek kikövetkeztetett ősalakja: *lakka*, ami a kőkor óta természetesen azonos a mai finn szóval. A *lakka* hangzása ugyan emlékeztet a *lak*-ra, ám jelentése, miként észleltük, nem. Nagy baj, ha a tető *lukas*, a födém *hézagos*... A finn és az észt szavak magyar megfelelője „padlás, héj-hiú, tető, eresz” – lásd fentebb.

Vajon hogy lehetett a magyar *lakk*-ból, „otthonból” az ő nyelvükön „tető, eresz”?

Képzeljük el a finnek őseit egy csud-várban, amint eleink otthonait nézegetik. Látják a majd földig ereszkedő nád- vagy zsuptetőket, s hallják, hogy ezek a szabirok *lakai*, miközben a lényeghez, a *luk*hoz, a földbe mélyített részhez nem jut el pillantásuk. Tehát joggal gondolhatják a látványt lényegnek, vagyis a „tetőt” „lak”-nak.

A *lak 2*, a *lakol* szó gyöke a TESz számára „ismeretlen eredetű”. Mert „aligha valószínű”, hogy a tő az „eszik, lakmározik” jelentésű *lakik* igével függne össze. Ezek után azon sem csodálkozhatunk, hogy: „A »valahol él, szállása van« jelentésű *lakik* (azaz a *lak 2*) igével biztosan nem tartozik össze.” Mintha a rab

hajléktalan volna. Holott éppen abban különbözik a bűnözőtől, hogy az, míg szabadlábban betyárkodott, hajléktalan is lehetett. Ámde amikor nyakon csípték, állami lakást kapott, lakolóhelyet. A szerkesztők nem lapoztak előre a *lyuk* szócikkhez.

Lék szavunk „ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból”. Vö.: finn *leikata* „vág, arat”; az észti *löikama*, *leikama* „vág, üt”; szamojéd-jurák *lökkä* „hasad, szétreped” származéka. A kikövetkeztetett alapalakot nem adja meg, de az *old* címszó alatt olvasható, hogy a *lék* finnül *avanto*, a *Sztaki szótár* szerint *vuotaa*...

A *lyuk* szintén „ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból.” Vö.: cseremiszi *lök* „szöglet, házsarok; út, folyó hajlata”, *luk* „gomblyuk”; finn *loukku*, *loukas* „hasadék, üreg, búvóhely”, a *Glosbe* finn-magyar szótára szerint *reikä*, *aukko*; észti *lõugas* „hamulyuk kifalazott oldala a tűzhely nyílása előtt” – a „kemencepadka, sut”. Kikövetkeztetett alapalak: loþkkä... A „þ” „w-re hasonlító bilabiális zöngés réshang.” Tessék szépen kiétegetni.

A *lék* meg a *lyuk* összevetése a *lakkal* föl sem merül, hiszen a szócsalád szétrombolva: már nincsen *lak* sem, csak *lak 1* és *lak 2*.

Talán világossá vált a figyelmes olvasó számára a sokszor, de nem elégszer említett igaz tapasztalat, miszerint szócsaladjainkat a hangzásbeli, hangérteményi és a jelentésegység összefogása tartja össze. Ha az egyik elvész, oda mind a kettő. Az elárvult szó elváltozik a tájnyelvi, az idegen és egyéb hatások hullámverésében.

Térjünk vissza a *lakodalom*hoz! Hangelaki szempontból nyilvánvaló, hogy a kiadós és hosszadalmas nászi eszem-izsom neve is a *lak* gyökre épül. Közismerten tovább tart a közönséges *lakmározás*nál, ahol az emberek jól belaknak. Hivatalos nyelvészeinknek azonban ennyi nem elég.

Szálljunk mélyebbre!

Kinizsy Pálné imakönyvét – 1492–1494 – is idézi Czuczor és Fogarasi: „Az én szívöm legyön neked öröké való kellemetős lako-

dalm.” Istenszerelmének megvilágításához emberi példát hoz, amennyiben a nászhoz, a szerelmi egyesüléshez hasonlítja. Már csak azért is, mert a módosabb családokban a lakodalom „hét országra szólt”, és több napig tartott. Azaz helyben maradással, lakozással járt. Kinizsyné éppenséggel „örökké való” lakodalomról beszél. Azaz soha véget nem érő bőséget és boldog együttlakást kíván!

Idecsendül a házasság *ház* gyökuszavának jelentése is, továbbá János evangéliuma, melyben Jézus ugyancsak örökké tartó *lakodalom*ról beszél, mikor ezt mondja: „Én atyám házában sok *lakodalom* vannak.” (Müncheni kódex, 1412 után, Jn 14,2) A Megváltó szavai az üdvösség ígértét hirdetik, ami az Atyával való örökös együttlakást jelenti. Soha el nem múló, Istennel való egyesülést jelenti a mennyei *lakozás*. Úgy vélem, hogy a *lak*, *lakás*, *lakodalom* mély magyar nyelvi egységére ennyi bizonyíték bőségesen elég.

Összesítve: a hatból három szónak van finn és észti kapcsolata, egynek szamojéd-jurák, ismét egynek cseremiszi.

A magyar „*gyufaskatulyában*” igen régi a hatos *luk*, *lyuk*, *lök*, *lik*, *lak*, *lok* fogalomkör. Az ősi- finnugor vagy ősupor nyelvben nem létezett ilyesmi, vagy ha mégis, mára szétesett, kihalt, viszont a hajdan 15 finnugor nyelv közül négyben megragadt a szabir-magyar nyelvből öt idevágó szó.

Kósza gyufaszálak ugyan, de igazolják a kapcsolat létét! A régészet szerint eleink akár négyezer évig is éltek Szabíriában a finnugorok, közelebből az ugorok és cseremiszek őseinek közelében.

Tovább erősödött annak valószínűsége, miszerint a magyar nyelv szerkezete, és ezzel összefüggően belőle eredő valóság-szemlélete erősen különbözik a finnugorokétól. Ennek igazolását nagyjából finnugor nyelvészeinknek köszönhetjük. Ezért hálával tartozunk nekik.

A *lak* gyök családjának elemzése arra is rávilágított, hogy a magyar és a finnugor nyelvek közti szó- és olykori nyelvtani hasonlóság leginkább szomszédsági hatás eredménye lehet.

Bozók Ferenc

Éjszonett

Sétálna láb. Mozogna száj, s a kéz,
de éjbe bábozódva megtapad.
A talp alatt talán gyökér fakad?
Az éjbe hull a Hold: teába méz.

Kijött a parkba, és csak áll. Csak áll.
A Hold sugárnyi méze rácsorog.
Magánya zsebre vágva. Ácsorog.
Az éjhez éjjeledni? Szép halál.

Se gondolat, se vers, se tollvonás,
így funkciótlan itt e szobrozás.
Se vágy, se cél, se tett, se ihletem.

Teáskanál kavarja éjjelem,
merítsd a kozmosz-éjbe életem,
kavarj sötét teádba, Istenem.

Farkas Gábor

Hazatérés

A város hajnalban –
vasbeton nyújtózó roppanása,
görnyedt oszlopok
égben fakadó, összeérő
párhuzama.
Rendezett köveken
taposó csend.

Terpeszben a hidak,
az ismeretlen háziúr
a csillagtalán létbe kirak –
és az utakon dermed a semmi.

A póznák tetejét éri az ég,
és van hová hazamenni.

VASVÁRI ZOLTÁN

Az ítélő Balatontól a Szélcsendig

A Balaton mint háttér

A Balatont háttérként, forgatási helyszíneként már a némafilm is felfedezte. Deésy Alfréd 1921-ben forgatott filmet *A Balaton leánya* címmel. Deésy az 1910-es, '20-as években a magyar némafilm egyik iparos rendezője (1917–18-ban például 33 filmet rendezett), gátlástalan lelkesedéssel dolgozott, egyébként jó szándékú, őszintén lelkes ember volt, de alig alkotott marandó értéket.

Néhány filmben jelzésszerű, hogy a Balaton mellett (is) játszódik a történet: *A vén gazember* (1932) – egy Balaton környéki birtokon, a *3:1 a szerelem javára* (1937) – egy Balaton-parti kastélyban, tréningező futballista fiatal emberek és sportoló úrilányok között szövődő szerelmi szállal, balatoni napfelkeléssel, vitorlázással és tánccal a stégen – háttérben vitorlázással és a Badacsonnyal.

Kalmár László 1942-ben készült *Egy szív megáll* című filmje, amely nagyrészt Földváron játszódik, komolyabb drámai funkciót szánt a balatoni háttérnek. A szerelmi háromszög történetben a féltékeny férj (Uray Tivadar) öngyilkossági kísérlete után a tó partján lábadozik felesége, Anna (Karády Katalin) és kezelőorvosa (Nagy István) társaságában. Anna és az orvos között szenvedélyes vonzalom ébred. Gyötrődő szerelmükről balatoni csónakázás közben vallanak egymásnak. A férj a magaspart szakadéka előtt fenyegeti meg feleségét. Az idilli balatoni jelenetek, a fürdőzések és csónakázások képsorai ellentételezik az egyre feszültebbé váló hangulatot, a végén tragédiába torkolló szerelmi drámát.

Három film készült, amelyben erőteljesebben érződik az idegenforgalmi reklám szándéka azokban a jelenetekben, amelyeket a Balatonnál forgattak: az *Elnökkisasszony* (1935), a *Címzett ismeretlen* (1935) és a *Tokaji rapszódia* (1937). Mindhárom film *A meseautó* jól bevált receptjét ismétli gyenge, elkoptatott kivitelezésben: a vezérigazgató beleszeret és elveszi a szegény titkárnőt (az *Elnökkisasszony* fordított felállásban, ebben a Muráti Lili alakította gyártulajdonos lány szeret bele a természetesen Jávor megszemélyesítette állástalan, de tehetséges fiatal emberbe). Az *Elnökkisasszony* balatoni jelenetei egyébként a nagypolgári Siófokon (Kaszinó), a *Címzett ismeretlen* pedig az arisztokratikus Balatonföldváron – de műnépies környezetben – és Tihanyban játszódik. Jellemzőül nézzük az *Elnökkisasszony* példáján, mire is kellett a balatoni helyszín ezekben a filmekben. A film utolsó negyede játszódik a Balatonnál. A Jávorral összeveszett Muráti Lili ide, Siófokra menekül szerelmi bánatában, ahová természetesen követi a szerelmes férfi, majd a végén itt történik meg a nagy egymásra találás. A szerelmeseket követik a vígjátéki vonalat

vívó intrikus-segítők, Kabos és Gombaszögi, mint az elnökisasszony alkalmazottja és nevelőnője. A szereplők Balatonhoz érkezését vidám strandolókat mutató képsorok, illetve a siófoki móló képe jelzi. Vágóképeként a tavon suhanó vitorlásokat, a naplementét, végül a holdfényben gőzhajó vontatta, hazatérő halászbárkákat látunk. A sztori szempontjából tulajdonképpen mindegyik felesleges, csak hangulatot teremt, egyben remek alkalom a Balaton idegenforgalmi értékeinek felvillantására.

*Makk első rendezésének
minden kockájáról árad a frissesség,
a derű, a zabolátlan életkedv.*

A film utolsó jelenetei szinte már giccsgyanúsak. Jávor a tóparti parkban, egy padon tölti az éjszakát, mert lovagiasan átengedte szobáját a rá még mindig duzzogó Murátinak. Itt éri a csodás balatoni hajnal. Majd reggel, egymástól függetlenül, mindketten vitorlázni mennek. A két vitorlás egymás mellett siklik a csillámló habokon. Muráti, megpillantva Jávort, a vízbe veti magát, mintha öngyilkos akarna lenni. Erre a férfi – halált megvető bátorsággal – utána ugrik, hogy kimentse. A megmentett lány boldogan fonódik Jávor erős karjaiba, elcsattan a csók. A balatoni nyár csodásan tündököl a fiatalok körül. VÉGE felirat.

A balatoni képeket ezekben a filmekben is szívesen nézzük, és bizonyára idegenforgalmi szempontból is megtették a magukét. Mégis, a sztori, a szereplők és a helyszín között alig van szerves kapcsolat. Talán egyedül Kabos zsenije képes azt pillanatokra megteremtteni (lásd a *Címzett ismeretlen* kerékpárkölcsönzőjét, ahogy biciklijével a balatoni országúton kunsztozik, miközben senki sem figyeli, vagy az *Elnökkisasszonyban*, Siófok előtt lerobbant motorkerékpárját kétségbeesetten bütykölve, később a hidroplánból kiszállva, a bokáig érő Balatonba toccsanva.

1945 után az első film, amelyben jelentős szerepet kap a Balaton, a *Liliomfi* (1954), Makk Károly alkotása. A Szigligeti Ede vígjátékából készült film helyszínét nyilván kényszerűségből is, de kitűnő érzékkel és eredménnyel helyezték át Erdélyből a Balaton-felvidékre.

Makk első rendezésének minden kockájáról árad a frissesség, a derű, a zabolátlan életkedv. Nem lehet betelni vele, mindig új, ifjú és kissé szemtelen. És mindennek megteremtésében

a rendezői munkán, a remek színészi játékon (Darvas Iván, Krencsey Marianne, Pécsi Sándor, Dajka Margit, Balázs Samu, Tompa Sándor, Soós Imre, Ruttkai Éva, Garas Dezső és a többiek) túl alapvető szerepet játszik a nyári Balaton, a Füredtől Badacsonyig végigbolondozott komédia háttérképei, a napsütötte, sugárzóan kék ég, a csillámló víz, a szelíd tóparti lankák látványa. A *Liliomfit* akár balatoni filmnek is tekinthetnénk, hiszen végig a Balaton mellett játszódik.

A további filmek közül alig akad, amely végig a tó mellett játszódik (*Ház a sziklák alatt*, 1958, *Krebsz, az Isten*, 1969, *Veri az ördög a feleségét*, 1977) ám ezekben szinte csak villanásnyi időre látszik maga a Balaton, és más és más dramaturgiai szerepet tölt be.

Makk másik remeke, a *Ház a sziklák alatt* az irodalmi alapanyag, és nyilván annak szerzője, Tatay Sándor miatt is játszódik Badacsonyban. A filmben viszont a tó csak a zárójelenetben jelenik meg, már-már szimbolikus jelentést hordozva: a gyilkossá vált főhőst a határtalanul nyugodt víztükrön át hajóval viszik a börtön felé. A filmben Illés György meghatározó operatőri teljesítményt nyújt, a ragyogóan fényképezett táj egyenlő szerephez jut a görög sorstragédiákat idéző történettel és az azt megjelenítő színészi játékkal, ez a mű azonban mégis inkább badacsonyi.

Rényi Tamás 1969-ben készített *Krebsz, az Istene* a '70-es években oly kedvelt satirikus társadalmi parabolák, groteszkbe hajló, modellszerű ábrázolások egyik első darabja. A Kállai Ferenc alakította Krebszet azzal bízzák meg, hogy szervezzen meg és vezényeljen le egy Balaton-parti szépségversenyt. A film ugyan a Balatonnál játszódik, mégis kevés köze van a kor tényleges Balatonjához (hacsak nem a lepusztultság, az infrastruktúra teljes hiányának ábrázolásában).

Megint más szerepet kap András Ferenc *Veri az ördög a feleségét* című filmjében a Balaton. Ez megint végig egy Balaton melletti faluban, valószínűleg Győrökön játszódik, és ebben is csak villanásokra látszik a tó, nyaralásról, vidám vízparti életről pedig szó sincs (pontosabban a vendégségbe érkező fontos elvtárs lánya ejt nosztalgikusan néhány szót erről: „A Balaton egy nagyon izgalmas hely volt. Akkoriban még volt ifjúsági probléma” – gondolja a '60-as évekről, a *Szerelmes biciklisták* koráról, 1977-ben). (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy vándorolnak nevek a magyar filmekben: a *Szerelmes biciklisták* lány főhősét Vetró Eszternek hívták, a *Veri az ördög...* elvtárs-csemetéje Vetró Rita.) A filmben a Balaton a hangulat megteremtésében kap szerepet. A kezdőkép: a Badacsonyt látjuk, előtte a fenséges, nyugodt tó a Szépkilátó felől fényképezve augusztus 20-a hajnalán. Béke, nyugalom, jó levegő, szolid szocialista gyarapodás jellemzi a viszonyokat Kajtárék portáján, noha vannak még problémák: az új Balaton-parti házat még be kellene fejezni, a fiúgyerekeknek mesterlevelet szereznie, a lánynak pedig jó lenne egy idegenforgalmi kirendeltség-vezetői állás. És mindehhez jól jönne az egyik rokon magas beosztású főnökének protekciója. De 1977-ben ez a világ még élhetőnek, működőképesnek látszik, a kezdő képsorok gyönyörű balatoni képei is ezt sugallják. Az alkotók érezhető iróniával ábrázolják szereplőiket, és törekvéseiket, de satírájuk megértő. Nem gúnyolják vagy büntetik jobban alakjaikat, mint amennyire a kisszerű világban élő figurák megérdemlik, mert tudják, nem egyedül ők felelősek saját élethelyzetükért.

András Ferenc máskor is szívesen forgatott a Balaton mellett. 1991-ben készült *Az utolsó nyár* című filmje is ott játszódik. A film sztorija: 1989 kora őszén születésnapit tartanak egy Balaton-felvidéki nyaralóban. A „nagy generáció” alakjai

Psota Irén a *Ház a sziklák alatt* című filmben

elvesztetten, tanácstalanul szemlélik az éppen folyó történelmi, társadalmi változásokat, egzisztenciájuk átmentésén mesterkednek. Maga a Balaton csak pillanatokra villan fel a filmben.

A következő filmekben csak egy-egy jelenet erejéig tűnik fel a Balaton, és szinte minden filmben más és más dramaturgiai funkcióban. Két, 1960-ban készült filmben (Wiedermann Károly: *Házasságból elégséges* és Herskó János: *Két emelet boldogság*) azonos szerepet kap a tó csupán egy-egy jelenetben: mindkét filmben a fiatal házaspár nászútjának helyszíne. Tulajdonképpen hasonló funkciót tölt be a Balaton megmutatása Szabó István 1964-es *Álmodozások* korában is.

Mamcserov Frigyes 1962-es *Mici néni két életében* szolid idegenforgalmi reklám Tihanyról, egyben példa, hogy a szocializmusban az egyszerű taxisofer is bármikor leugorhat egy vidám víkendre a Balatonhoz.

A két évvel később forgatott *Kár a benzinért* című többepizódos film egyike játszódik a Balatonnál. Bán Frigyes autóról lebeszélő filmje nem titkolt büszkeséggel hirdeti, hogy nálunk a hatvanas évek közepén már az egyszerű munkásnak sem luxus a gépkocsi. És a Balaton is hasonló szerepet kap: bárki vidáman üdülhet a tó partján, ha egy kicsit zsúfolt kempingben is, ha vannak apró bosszúságok is. De este a presszóban mi is ugyanúgy isszuk a koktélokot, akár a Riviérán.

Sándor Pál első filmje, az 1967-es *Bohóc a falon* balatoni filmnek indul. Három frissen érettségizett fiú a Balatonon kószál, élvezik a nyarat, amikor a vihar elől bemenekülnek egy nyaralóba. Váratlanul megérkeznek a tulajdonosok, ketten gyorsan meglépnek, de harmadik társuk ott ragad a házban. A fiú kényszerű rabságában emlékezni és álmodozni kezd, megelevenednek addigi rövid életének és nemzedékének kalandjai, szertelen lázadásai. A film nagy részében tehát elszakadunk a Balatontól, és csak a záró képsorokra térünk vissza, amikor a tulajdonosok lemennek fürödni a tóhoz, és két társa végre kiszabadíthatja a fiút. Annak ellenére, hogy a film nem végig a Balatonnál játszódik, a tó fontos szerepet kap: a kalandokkal, tréfákkal teljes, boldog, szabad és felhőtlen élet színtere, olyané, amilyen csak diákkorukban adatik meg a fiataloknak.

Kaiser László

Végső haza

*Nincs más haza,
csak az anyanyelv*

Márai Sándor

Végső haza a testmeleg,
beszélgető ujjak, kezek,
nézések: furcsák, fényesek,
szemedtől szívem megremeg.

És miénk a néma nyugalom,
időtlen minden, s nem hagyom:
bárki rombol otthont, hazát,
nem lehet neki irgalom.

*A vers a szerzőnek az Ünnepi Könyvhéten megjelent,
Elfáradt összes anyalunk című kötetéből való.*

Ennyiben ez a film még a *Szerelmes biciklistákkal* tart rokonságot, noha érezhetően hangja újabb, frissebb, szemlélete korszerűbb és problémavállalóbb.

Zsombolyai János *A kenguruja* (1975) tulajdonképpen a *Veri az ördög...* párdarabjának is felfogható. A film a '70-es évek munkásfiataljainak útkereséséről szól, az András Ferenc filmjéhez hasonló szelíd iróniával. A filmben kétszer kerül elő a Balaton. Egyszer beszélnek róla: a teherautó-sofőr főhős, Varjú István egy stoppos lányt vesz fel, aki Boglára menne, mert úgy tudja, ott nagy élet van, a Kápolna-dombon művész-kommuna táborozik, oda vágyik, de a fiú nem viheti el, mert az épülő paksi erőműhöz szállít anyagot. Másodszor éppen Boglára szól a fuvarja, a Balaton éli a szokásos nyári életét (olyant, mint mondjuk a '80-as évek eleji Csöpi-filmekből ismerünk), de a dolgozó munkásfiúnak most csak annyi jut ebből, hogy a teherautó vezetőfülkéjében átöltözve megfürödhét a tóban. A film jellemző képsora, amikor két kövér férfi fürdőgatyában arra kéri a fiút, vinne el egy csónakot a szomszéd üdülőhelyre, nem fogja megbánni, de az arra hivatkozva utasítja el őket, hogy sűrű az ellenőrzés az utakon. A jelenetben sűrítve benne van a magyar '70-es évek világa. Egyrészt a kisszerű gyarapodás, másrészt az ifjúság lázadása, amely azonban el fog múlni, a film befejezése is ezt sugallja. Ez nem véletlen, a forgatókönyvíró Bertha Bulcsu mind a Balatonnak, mind a magyar viszonyoknak kitűnő, szociografikus felkészültségű ismerője. (A film azonos című kisregényéből készült.)

*Bertha Bulcsu mind a Balatonnak,
mind a magyar viszonyoknak kitűnő,
szociografikus felkészültségű ismerője.*

Végül három irodalmi adaptációt kell említenünk.

Gertler Viktor 1962-es *Az aranyemberének* természetesen kikerülhetetlen jelene Krisztyán Tódor Balatonba veszése.

Érdemes viszont néhány szót szólni az *Utószezonról*, Fábri Zoltán 1966-os alkotásáról. A film Rónay György *Esti gyors* című regénye alapján készült, de nem pusztán egyszerű adaptáció. Fábri a groteszk eszközeivel kísérletezik a magyar múlt, a második világháború borzalmainak feltárása kapcsán. Rónay regényének főhősében két évtizeddel a történetek után elemi erővel tör fel a bűntudat, mert ha talán nem is szándékosan, de elárult és valószínűleg halálba küldött egy zsidó házaspárt, patikus főnökét és annak feleségét. Rónay regényében a gyógyszerész Balatonszárszón tölti nyugdíjas életét. A szezonon kívüli porlepte, unalmas falucska önkéntes száműzetésének helyszíne. Rónay kiválóan ismerte Szárszót, annak nyári és szezon utáni életét is, hiszen itt volt nyaralója, majd' négy évtizeden át töltött itt el hosszabb-rövidebb időszakokat. A film átvette a szárszói helyszínt, de a múlt panoptikumai alakjainak valami groteszk karanténjává alakítva. A film többek között Balaton-ábrázolása miatt is vált Fábri egyik legizgalmasabb alkotásává. Maga a rendező legkedvesebb filmjének nevezte.

Végül Pálfi György *Taxidermiáját* (2005) említjük. A filmben csak egy jelenet erejéig bukkan fel a Balaton. A háromgenerációs történet középső részének főszereplője, Balatony Kálmán – milyen érdekes ez a vezetéknev – , az élsportoló zabálóbajnok jutalomból üdül a tó mellett a Rákosi-korban. A film Parti Nagy Lajos novelláiból készült.

Cserna Csaba

Csóri csuka

NCsór Székesfehérvár és Inota között fekszik az északi szélesség 47,2 fok és a keleti hosszúság 18,2 fok találkozásánál, Veszprém és Fejér megyék határán, a kopasz Bakony déli lejtőjén. A falutól délre egybefüggő víztükör biztosította évszázadokon át az étket, a napsütötte szőlőhegy meg az italt. Nyaranta a bővizű karsztforrás hűsítő patakot táplált a kertek alján a gyerekeknek, mellékesen öt vízimalom kerekeit is forgatta. Ma jó minőségű vízzel látja el a helybélieket és Fehérvárt.

Már a rómaiak által épített út mentén építkeztek, dolgoztak, szeretkeztek a csóriak. Fogadója Mátyás király is betért, mikor hitvese Beatrix elé ment Várpalotára, fogadni őt. A monda szerint csukát kért. A fogadás ki is hozta, de a király legnagyobb megdöbbenésére a hal legértékesebb része, a mája hiányzott. Miután ezt szóvá tette, a fogadás szemrebbenés nélkül azt válaszolta, hogy a csóri csukának nincsen mája. „Csóri csuka nincsen mája? Palotai pálcá nincsen száma!” – felelt rá a király és jól elnászpángoltatta a hamis fogadóst.

Apai nagyszüleim az országútról nyíló Magyar utcában laktak majdnem szemben a XVI. században alapított református templommal. Azóta szeretem a hűvös, vidéki református templomok lelkipásztorainak robbanékony, ostorcsattogás a léleknek prédikációit. A Sárlos Boldogasszony templom a pápistáké volt. A török hódoltság idején sokan a lápos vidéken, többen a hegyekben leltek menedéket. A falu a XVIII. században még háromnyelvűnek számított, a Kárpát-medencei hagyományos magyar olvasztótégelynek megfelelően református svájciak, katolikus svábok és tótok is betelepültek a magyarokhoz, mikor a török elhordta az irháját. Magyar utca, Tót utca, Német utca. A község fő birtokosai a nemes Nedeczky, gróf Cseszneky, Szógyény–Marich és Somssich családok voltak. 1944–45-ben a környék többször gazdát cserélt az oroszok és németek Fehérvár környéki öldöklő küzdelmében. Családunk kutyaórá (Udvardy) a szőlőhegyi pincében eldugva próbálta átvészelné a háborút, de egy bombatalálat szétszaggatta a préházal együtt a régi világ dokumentumát. A lakosság nagy része az ország nyugati része felé menekült, nem kelet felé. Jogász édesapám hétvégeken a csóri szőlőben pihente ki művesnapjait, felöltözött madárijesztőnek vagy bennszülöttné, rafiaköteget kötött a derekára, lukas fekete kalapot tett a fejére, feltúrt ingujjban ápolta a messze földön híres borát és a szürkebarátot termő tükéket. Szőlőnk bőven termő gyümölcsfáiról sokszor láttam az ideiglenesen hazánkban állomásozó testvéri szovjet hadsereg tankjait a műúton vonulni. A Bakonyban gyakorlatoztak. Ott, ahol a mindig letagadott atomtölteteket is tárolták dicsőséges felszabadítóink. A palatetős, vaskapus nagyszülői házban megszerettem a kakasintónálta, galambbúgó reggelektől a tücsökzenekar koncertes estélig tartó falusi élet örömeit. Unokatestvéremmel, Vicával és a szomszéd gyerekekkel Sütő Katival és Rideg Pistivel sokat színészkedtünk a fészkerben, a Kukorica Jancsit rendeztem nekik, a használaton kívüli szekeret díszletként használtuk. Nagy kövekkel próbáltuk eltorlaszolni a patak medrét, alkonyatkor figyeltük a tehéncorda vonulását a Magyar

utcán, bámultuk a teheneket, ahogy a legelőről vonulva mind-egyik hazatalált, és a nyitott utcai kapun át besétált a portára, majd az istállóba, ahogy a pákosztos libák becsiccentettek a szederfák édes termésétől. Megnevettem a kopasznyakú, bosnyák csirkét, kergettem a kakast, a gúnártól tartottam, a kutyust, a cicát simogattam. A galambdúcra nem tudtam felmászni, helyette a padlásra jártam poros ládákból kutatva felfedezni a múlt emlékeit. Messzebb a kerek kúttól potylyantós WC volt az udvaron, de ivóvizet a Lujzi kúttól hoztunk kannában. Búcsúkor tátottuk a szánkat a színes bódék előtt, az esti bálba már nem mehettünk. A Mózes hitű boltos Langernénál vettük a Kedvenc nugátot. Drága Maca néni nek mindenkihez volt egy mosolya, ezért szerettem hozzá járni. Mások meg azért, mert mindenki kapott nála hitelt.

Nagypapa, György és Sára fia, születésem évében kiköltözött a temetőbe. Fekete fejkendő, örökmozgó, szikár, mosolygó szemű asszonya siratta, három gyermeke, Zsófia, Rozália és Sándor jutottak árvaságra. Sári nevű lova, Tala tehene attól kezdve nem érezték a gondoskodását. Az utcában mesélték, hogy Sándor nagyapám szelíd, rátarti ember volt, sötétbarna kucsmáját büszkén viselte, nyári esteiken sokszor látták üldögelni a ház előtti árnyas padon. Ott cseréltek információt. Akkor még nem volt televízió.

Csórón érintett meg először az elmúlás. Palotán epére műtött, 79 éves nagyanyám a szobájában haldoklott, tízévesen végignézttem a haláltusáját édesanyám tiltakozása ellenére. Sokszor átküldtek bennünket, a két unokatestvért Ridegékhez, hogy ne halljuk nagyszülénk három napig tartó fájdalmas jajgatását. Nagyika teste még sokáig ellenállt a halálnak, míg kilehelte lelkét. Könnyemmel búcsúztattam. Imádkoztunk a „van-vagy-nincs Úrhoz”. Béke poraidra!

Isten veled drága Szekeres Zsófia! Köszönöm a befogadót, ölelő szereteted!

Varga Rudolf

Egy, csak egy a törvény

Aludjál! aludjál asszonyanyánk,
Veron, Varga Veron nagyanyám,
mély álmod ne mérgezzék
pápák, papok, sátánok,
sárkányok, véresfogú
királyok, aludjál, aludjál, kelő holdba
nézzél, ég vásznába
öltözzél, lemúri lelkedet megfontad
ezerszer, megszótted milljomszor,
aludjál, aludjál, Veronkám!
gyászollak fekete nappal, kilencnapos
böjttel, temetlek összekocanó
perceimmal, fehérfelhő földdel,
álmodd, a pártusherceg jön,
magához emel, létem
vackába bújva gyászollak
hallgatással, legyél, legyél falásnyi
kenyerem kovásza, recsegő
szívabroncsom kovácsa,
vadludak röptén létem káprázata,
rokkádon pendülnek
kenderszálak, tizenkét húron játszik az ég,

rokkád kereke örökké
forogja, egy, csak egy a törvény,
legyél te a minden,
minden szavad eltörölhetetlen,
íratlan törvény, csak a görbe
az egyenes, legyél,
legyél te nekem mindörökké!
legyél égő házam
kormos mennyezetén százágú sarkcsillag.

Pósa Zoltán

Magyar Werther

Habok között úszom
A mélységet nézem
Engem is megrémít
Saját merészségem
A levegő vibrál
Feszültségtől telten
Én elmenekülök
bénán, tönkreverten
búcsúzom a léttől
hiszen szüntelenül
halálos veszélyben
éltem büntelenül

A harcot feladtam
A halált kívánom
Reménykedve várom
A föltámadásom
Mert e földön minden
Hiábavalóság
Fogalmaink szintjén
Sem létezik jóság

Czipott György

Alea iacta est

Belelázad
hajnali szélbe,
kéklő levegő
sőrénnyé cibálja,
vattaköpet levegő
árok sebébe belefonja.
Meddig még?
Meddig?
Világvégen ül,
sziporkában kalimpál és...
és semmi,
de semmi.
Befornak
alkonymély szívsebei.
Csak kalimpál.
Csak.

Az ő lélektani fejlődésük

Szóról szóra

KURTA MISKA ROVATA

Félrehalljuk, másképp értjük, rosszul sül el...
De „műveltek” vagyunk.
Mi igen.
Arról jut eszembe ez a fajta fölös idegenszó-használati helyzet, hogy Jenki filmben mi nem az egyik (nyelvi) csattanó? Hogy a szerelmesek a nászéjszakán a nászágy nászlepedőjén a nászoknak köszönhetően többször is „kurátorkodtak”...
Hogyne, így is lehet kurátorkodni! Valahogy így.
Avagy amúgy.
Hogy a fürdőbeli (német eredetű) *kúrról* aztán végképp szó ne essék.
Szinte szindróma! – panaszkodott a csapszékben egy cimborára, mit nem állít róla az orvosa.
Hogy mekkora bajba került. A betegségének köszönhetően.
– Szinte szindrómám van!
Neki.
Nekünk?
Nyilván mondta az orvos, sorolta a vad, idegen, orvosi szakszavakat, amelyek közül csak a *szindrómát* tudta észben tartani. „Szindróma”. Sőt egyszer mintha a „szindromatikus” megjegyzés is elhangzott volna.
Kész szindróma!
– Csapos, még egy kört.
Szindrómába esve.
(Hát még anélkül...)
...Rá egy évre valóban elhalálozott. Hogy melyik szindróma vitte el, tán az időközben családi orvosnak kinevezett körorvososa sem tudta. A csapszék népe pláne nem.
– Misa möggyütt a karikatúrábull! – adta tudtula a nagy családdal néném, midőn valóban hazaérkeztem Iratosra, bevégezve valamelyik erdélyi – ne adj Isten moldovai, etelközi, bukovinai, dobrudzsai, havaselvei – kirándulásomat.
Hogyne, körút volt, a javából. Nénémnek mi más: túra körbe, karikába. S nem igaza volt?
Ez is egy *karikatúra!*
Mi más lenne. Lőtt vóna!
Ami majdnem ilyen jó: a lélektan lelke. (Mert az is van neki.) (A tannak.) Még hogy az embernek! Neki. (Jár, nem?)

Barna T. Attila

sárga virágok...

Sárga virágok nyílnak a földben a holtak – a sötétbeborult Tabán felett Krúdy Gyula úr felgyújtja a holdat

Olvasod a szakértő cikkét a címéig eljutva (tovább egy tapodtat sem): *A kisgyermek lélektani fejlődése*. Természetesen lélektani helyett a megfelelő – már amennyire értelmes, mindenestre használt – szóval élve: pszichológiai (megnevezést használva). Az apróságok pszichológiai előmenetelével foglalkozván. Nyilván. Nem pedig a lelki fejlődésével.

Mert úgy már lenne értelme. A gyermek lelki fejlődése. Ha nagyon idegenül akarod mondani, jó, legyen pszichés... A kis lélek pszichés gyarapodása... Psziché s nem pszichológia... (Tán mert a pszichiátriára is gondolhatunk?)

A gyermek lélektani fejlődése? Csak nem? Mármost hogy a lélektan szerinti (ütemben történő vagy nem történő) igyekvése?

Lelke a lényegnek.

Lényege a lelkednek.

Lelke a lelkének.

Ám akinek nincs, avval mi lesz?

Lelke helyett a szakírójának nyilván lélektana van. Ami annyit ér.

Amennyit.

Elme; én mondom, elme.

Onnét szalajtották?

(Vajon megvan-e még a sárgaház?)

...Vagy hogy világosabb legyen, mi a gond „*lélektani fejlődés*”-tekkkel: olyan ez, mintha fogad növekedését összetévesztenéd a fogászat (dentálklinika) haladásával; a természet átalakítását a természettan (fizika) megfúrásával; a szám átírását a szám-tan (matematika) elvarázsolásával...

Hogy csak pár példát rántsunk elő a fülénél fogvást!

(Hajánál...) Mást ne mondjunk.

Hogy a pszichopatológiáról – elmekörtanról, kórlélektanról – ne is beszéljünk.

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi havilap – www.buvopatak.hu

Alapító, főszerkesztő: CSERNÁK ÁRPÁD

Tervezőszerkesztő: CSERNÁK BÁLINT

Főmunkatárs: FARKAS JUDIT

Olvasószerkesztő: Tamásné Horváth Katalin

Munkatársak: Gera Katalin,

Németh István, †Papp Árpád, Sarusi Mihály

Nyomdai munkák: Pethő Kft, Kaposvár, Dombóvári út 1.

Felelős vezető: Pethő László

Sokszorosítás ideje: 2016. június – Sokszorosítás sorszáma: 6/2016.

E-mail: posta@buvopatak.hu

Postafiók: 7401 Kaposvár, Pf. 353.

ISSN 1588-9335

Kiadja: BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Kaposvár, Somssich P. u. 11–13. I/12.

A kiadásért felelős: Csernák Árpád

A Búvópatak Alapítvány számlaszáma:

10918001-00000012-93920004 UniCredit Bank Hungary Zrt.

BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Repce – Csernák Bálint fotója

Újra az újságárusoknál a Búvópatak

A *Búvópatak* az egész országban – Budapesten és a megyeszékhelyeken – kapható az újságárusoknál. A lap éves előfizetési díja 5000 Ft. Megrendelhető az impresszumban olvasható elérhetőségeink valamelyikén.

TÁMOGATÓNK

Nemzeti
Együttműködési
Alap

